

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav bohemistických studií

Diplomová práce

Oleksandr Sukhanek

Jazyková situace v původem českých komunitách na Jižní Ukrajině

(zejm. na Krymu a ve vesnici Novgorodkovka)

The Language Situation in the Originally Czech Communities

in South Ukraine (esp. in Crimea and in Novgorodkovka)

Praha 2014

vedoucí práce: prof. PhDr. Hana Gladkova, CSc.

Poděkování:

Rád bych poděkoval za pomoc a veškeré rady své vedoucí práce prof. PhDr. Haně Gladkové, CSc., rodině a kamarádům za podporu.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne

Oleksandr Sukhanek

Abstrakt.

Práce se věnuje jazykové situaci v původem českých komunitách na Krymu a ve vesnici Novgorodkovka. Na základě materiálů získaných během terénního výzkumu v těchto jazykových komunitách a studiu archivních materiálů prezentuje důvody vystěhovalectví z českých zemí a vznik a vývoj českých obcí na jihu tehdejšího Ruska. Popisuje jevy a změny ve všech jazykových rovinách, ke kterým došlo vlivem majoritního jazyka (ruštiny, popřípadě ukrajinštiny) a které rysy severovýchodočeských nářečí se v mluvě obyvatel těchto komunit dochovaly.

Klíčová slova: krymští Češi, Krym, Tauridská gubernie, Alexandrovka, Bohemka, Tabor, Carekvič, Novgorodkovka, Čechohrad, česká krajanská komunita, etnická menšina, jazyková komunita, migrace, odchylka výslovnosti, severovýchodočeská nářečí, interference.

Abstract.

The work is analysing the language situation in Czech communities in Crimea and Novgorodovka village. Fieldwork data from those communities and archive material studies present main reasons of migration from Czech lands to imperial Russia and development of Czech settlements in southern Russian regions. The description of Russian and Ukrainian influence on Czech language phenomena and transformations on all language levels is given, as well as some features of Northeast Bohemian preserved in spoken Czech of Crimean settlers.

Key words: Crimean Czech, Crimea, Taurida governorate, Alexandrovka, Bohemka, Tabor, Carekvich, Novgorodkovka, Czechohrad, Czech community, ethnic minority, language community, migration, pronunciation deviation, Northeast Bohemian, cross-language interference.

Obsah

ÚVOD	7
1. PŘEHLED EXISTUJÍCÍ LITERATURY A ZDROJŮ INFORMACE	9
2. DŮVODY VYSTĚHOVALECTVÍ Z ČESKÝCH ZEMÍ	11
3. ČESKÉ OSÍDLENÍ V TAURIDSKÉ GUBERNII	14
3. 1. České obce na Krymu	15
3. 2. České obyvatelstvo v jiných krymských obcích	21
3. 3. Vesnice Čechohrad	23
4. ŠKOLSTVÍ, NÁBOŽENSTVÍ, ÚŘADOVÁNÍ A KULTURA	25
4. 1. Školství v českých vesnicích	25
4. 2. Náboženství	27
4. 3. Úřadování a jazyk dokumentace	29
4. 4. Materiální a nemateriální kultura	30
5. JAZYKOVÁ SITUACE A SOUČASNÝ STAV JAZYKA	34
5. 1. Metodologie	34
5. 2. Vývoj a současný stav jazykové situace	35
5. 3. Typické fonetické rysy výslovnosti	37
5. 4. Některé aspekty charakteristiky tvarosloví	40
5. 5. Poznámky k slootovorbě	42
5. 6. Popis slovní zásoby	43
5. 7. Poznámky k syntaxi	44
ZÁVĚR	46
BIBLIOGRAFIE	51
PŘÍLOHY	54

Seznam obrázků, grafů a tabulek

Graf 1. Počet Čechů na Krymu podle sčítání lidu	15
Obrázek 1. Cesty přestěhovalců na Krym a do Novorossijsku	18
Tabulka 1. Počet Čechů ve vesnicích Perekopského újezdu	19
Obrázek 2. Český dům v obci Lobanovo, polovina 20. století	20
Tabulka 2. Počet Čechů v roce 1897 ve městech a újezdech na Krymu	22
Obrázek 3. Katolický kostel ve vesnici Alexandrovka (2013 rok)	28
Obrázek 4. Zápis ze schůzky českých kolonistů	30
Obrázek 5. Alois Suchánek	31

Přílohy

Příloha 1: Mapa Tauridské gubernie (1913)	55
Příloha 2: Paměti Antona a Josefa Neprašových	56
Příloha 3: Příklad státoobčanského slibu	64
Příloha 4. Katolický kostel v Alexandrovce, Krym	65
Příloha 5. Dotazník pro příslušníky české krajanské komunity	66
Příloha 6. Ukázky přepisu promluv respondentů	71

ÚVOD

Problematika českého osídlení na jihu Ukrajiny a na Krymu je relativně nový směr vědeckého bádání, který v posledních letech nabírá na síle. Stále ale chybí ucelenější výzkum, který by tyto jednotlivé krajanské jazykové komunity popsal nejen z hlediska historického a kulturního, ale hlavně z hlediska jazykového.

Cílem diplomové práce je prezentování problematiky českého osídlení a popis současné jazykové situace v české komunitě na Krymu a ve vesnici Novgorodkovka Melitopolského okresu Záporožské oblasti.

Tímto tématem se zabývám také z toho důvodu, že sám pocházím z této krajanské komunity, a proto jsem obeznámen s vývojem a životem této české jazykové menšiny velmi dobře. Avšak se v mojí rodině česky nemluvílo, otec pocházel z vesnice a po přestěhování do města češtinu používal výhradně během návštěvy svého rodiště.

Práce je rozdělena do 5 kapitol. První kapitola je věnována popisu již existující literatury a zdrojových materiálů. Druhá kapitola prezentuje obecné důvody vystěhovalectví z českých zemí ve druhé polovině 19. století a příčiny přestěhování do carského Ruska. Třetí kapitola popisuje české osídlení tehdejší Tauridské gubernie, prezentuje se historie osídlení, postup přestěhování do nové vlasti a založení českých kolonií a popisuje české obyvatelstvo v jiných obcích na tomto území. Kromě toho zde je charakteristika současné situace v krajanských komunitách v Novgorodkovce a v původem českých obcích na Krymu. Obsahem čtvrté kapitoly je popis školství v českých vesnicích, otázka náboženství českých kolonistů a úřadování, a v poslední podkapitole se prezentuje materiální a nemateriální kultura Čechů. Poslední kapitola je věnována jazykové charakteristice české komunity na Krymu a ve vesnici Novgorodkovka a popisu stavu českého jazyka.

Při shromažďování studijního materiálu jsem vycházel z odborných prací věnovaných této problematice, ze studií v různých vědeckých a konferenčních sbornících a především z vlastních materiálů týkajících se života české krajanské komunity na Krymu a ve vesnici Novgorodkovka. Částečně jsem také vycházel z materiálů získaných během terénního výzkumu v rámci fakultního grantového projektu VG099 „Výzkum české krajanské komunity na jihu Ukrajiny“, který byl uskutečněn v letech 2012 a 2013. Během výzkumu jsem navštívil původem české vesnice na Krymu a vesnici

Novgorodkovku v Záporožské oblasti Ukrajiny a prozkoumal jsem fondy ve Státním archivu Autonomní republiky Krym a ve Státním archivu Oděské oblasti. Kromě toho navazuji na svoji bakalářskou práci *České jazykové ostrovy na Ukrajině* (obhájena v roce 2009) a na publikace v různých konferenčních sbornících.¹

Během shromažďování materiálů jsem zjistil, že k dané problematice neexistuje dostatek ověřených informací, kromě toho některé aspekty života českých krajanů na Ukrajině a na Krymu zůstávají dosud stranou badatelského zájmu nebo jsou zpracovány jen částečně. Především se to týká jazykové charakteristiky, která je dobře popsána u volyňských Čechů², ale jazyk ostatních českých krajanů žijících na jihu Ukrajiny a na Krymu není vůbec zaznamenán a analyzován. Této otázce se budu věnovat i nadále.

¹ Суханек, А. Языковая ситуация в чешских поселениях в Крыму. Русская филология, 24. Тарту, 2013, стр. 388 – 391; Суханек, А.В., Язык крымских чехов: изменение языковой ситуации в течение 150 лет. Україна-Чехія: історія та сьогодення, Одеса, 2012, с. 202 - 210.

² viz publikaci Jančáková, J., Jančák, P. Mluva českých reemigrantů z Ukrajiny. Karolinum, Praha, 2004.

1. PŘEHLED EXISTUJÍCÍ LITERATURY A ZDROJŮ INFORMACE

K tématu českého osídlení bývalé Tauridské gubernie, na jejíž území byly založeny jazykové komunity, které popisují, existuje dostatek publikací týkajících se především historického aspektu vzniku těchto obcí, avšak jazyková stránka této komunity stále zůstává stranou.

V českém prostředí vzniklo několik publikací, které ve větší či menší míře popisují českou krajanskou komunitu na Krymu a ve vesnici Novgorodkovka. Stojí za zmínku články Heleny Dluhošové *Vystěhovalectví na Ukrajinu* (Češi v cizině, 1996) a Nadi Valáškové *Češi v Rusku* (Češi v cizině, 1996), které přesto, že byly opublikovány před delší dobou, jsou dodnes aktuální a velice informativní. Avšak se věnují zkoumané komunitě z jen pohledu historického a demografického.

Podobným zdrojem historické a statistické informace je kniha Jaroslava Vaculíka *České menšiny v Evropě a ve světě* (2009), ve které se popisují vystěhovalecké vlny a založení českých komunit v různých zemích, samozřejmě i vystěhovalectví do území tehdejšího Ruska. Publikace je hlavně zaměřena na období před revoluci 1917.

Na Krymu v posledních letech vzniklo dvě publikace, které přinášejí ucelený pohled na českou krajanskou komunitu. Jedná se především o knihu *Češi na Krymu. Studie z historie a kultury* (2005), autoři v ní popisují českou emigraci na Krym a založení kolonií, krajanskou komunitu z kulturně-etnografického pohledu a rozvoj katolické komunity v českých obcích. Tato publikace je dvojjazyčná, texty jsou paralelně otištěné v ruštině a češtině.

V roce 2006 Světlana Volkova vydala monografii *Чехи на півдні України (друга половина XIX - перша третина XX століття)*. V knize se jedná o popis osídlení jižních ruských gubernií, o sociálně-ekonomické procesy v českých koloniích a o kulturní život českých krajanů.

Kromě toho v popisu důvodů vystěhovalectví z českých zemí, otázkách vzniku českého osídlení na Krymu a vývoje této krajanské komunity (především jde o životní styl) se částečně opírám o svoji bakalářskou práci *České jazykové ostrovy na Ukrajině*. Nyní podrobněji popisují vznik českých obcí a jejich vývoj a především se věnuji jazykové situaci na Krymu a ve vesnici Novgorodkovka.

Pro popis české komunity na Krymu a ve vesnici Novgorodkovka je zajímavá publikace *Paměti Josefa Nepraše a Antona Nepraše* (1999). Čechohradský rodák Josef Nepraš napsal tyto paměti pod názvem *Čechové na Krymu a osada Čechohrad* v roce 1908 nebo 1909, kde popisuje tvrdý život prvních českých přistěhovalců na jihu tehdejšího Ruska. Článek byl opublikován v roce 1910 (Komenský-kalendář pro český lid na Rusi na rok 1911, Lodž) a následně tento článek přepsal Anton Nepraš (viz Přílohu 2).

Během terénního výzkumu jsem prozkoumal fondy Státního archivu Oděské oblasti a zčásti jsem zpracoval fondy Státního archivu Autonomní republiky Krym. Počet zpracovaných archivních jednotek přesahuje 500, ale je potřeba důkladně pokračovat ve studiu archivních materiálů. Ve své práci používám informace z 18 archivních jednotek, některé z nich, např. dokument o rozhodnutí pojmenovat české kolonie na vesnické schůzce, se publikuje poprvé.

Na základě získaných mnou informací jsem opublikoval dva články, ve kterých popisují nejen historii českého osídlení Krymu, ale také se věnují jazykové situaci. Jedná se o články *Язык крымских чехов: изменение языковой ситуации в течение 150 лет* (2012) a *Языковая ситуация в чешских поселениях в Крыму* (2013).

Je potřeba zmínit, že jsem stejně jako i ostatní badatelé v popisu vývoje této krajanské komunity hodně zaměřen na počátky emigrace a další vývoj. Od třicátých let 20. století informace v archivech jsou útržkovité a často v důsledku druhé světové války se nedochovaly vůbec. Kromě toho po válce v materiálech spojených se sčítáním lidu česká národnost již není podrobně popsána, jak tomu bylo předtím. Proto většinou vycházím z materiálů terénního výzkumu.

2. DŮVODY VYSTĚHOVALECTVÍ Z ČESKÝCH ZEMÍ

České vystěhovalectví za hranice habsburské monarchie nabylo masové podoby v druhé polovině 19. století. Hlavní příčinou bylo neustálé zhoršování hospodářské a sociální situace v zemi. Obecně české vystěhovalectví můžeme podle převládajících příčin rozdělit do několika skupin:

- náboženská emigrace. Je nejstarší a největšími vlnami tohoto vystěhovalectví byly například exil katolického kléru z husitských Čech, anebo emigrace po bitvě na Bílé hoře roku 1620 a následná protestantská emigrace v 18. století do Saska, Pruska a až do USA.³
- politické vystěhovalectví. Vlnu emigrace z těchto důvodů zahájili stíhání revolucionáři po roce 1848 a téměř o století později uprchlíci po podepsání Mnichovské dohody v roce 1938 a po nacistické okupaci v roce 1939. Výraznou vlnu představuje emigrace po příchodu k moci komunistické strany v roce 1948. Během prvních dvou let emigrovalo z Československa několik desítek tisíc osob. Odchod v dalších letech byl již dosti ztížený a dodnes není dostatečně statisticky zmapován a zhodnocen. Přestěhovalci směřovali především do států západní Evropy, USA, Kanady, v menším počtu do Austrálie anebo na Nový Zéland. Po srpnu roku 1968 odešlo z důvodu nesouhlasu s vpádem vojsk Varšavské smlouvy do Československa a následným pronásledováním přes 100 tisíc osob. Emigrovali do týchž zemí, ke kterým pak přibyla Jižní Afrika a dokonce i některé jihoamerické státy (např. Argentina). V některých zemích Češi a Slováci se stali hlavní přistěhovaleckou skupinou, např. v Kanadě, kam jen v roce 1969 imigrovalo 19 tisíc Čechů a Slováků, podobně ve Švýcarsku, kde se českoslovenští přistěhovalci (14,5 tisíc) stali třetí nejsilnější skupinou švýcarských imigrantů po roce 1945.⁴
- sociálně-ekonomická emigrace probíhala v několika vlnách od 19. století až přibližně do roku 1938. Tato vlna je pro můj výzkum nejdůležitější, neboť její představitelé se přestěhovali na území tehdejší Tauridské gubernie na jihu

³ Vaculík, J. České menšiny v Evropě a ve světě. Praha, 2009, s. 9-14.

⁴ tamtéž, s. 20-27; www.mzv.cz.

carského Ruska. Stěhovali se hlavně lidé v aktivním věku, mezi 20-40 lety a to jak městské, tak i venkovské obyvatelstvo.⁵

Jedním z důvodů, který donutil české obyvatelstvo emigrovat, byl problém přelidnění českých zemí. V hlášení, které podal v roce 1882 gubernátor Tauridské gubernie A. M. Vsevoložskij, se můžeme dozvědět o sociálně-ekonomickém stavu v českých zemích před vystěhovalectvím v šedesátých letech 19. století: „Hospodáři opouštěli obydlená místa a odcházeli na východ a na jih a hledali lepší půdu a pastviny“.⁶

Dalším významným faktorem, který měl vliv na české vystěhovalectví v 60. letech 19. století, byl nedostatek potravin. „Povídalo se, že tam (*na Krymu, pozn. autora*) chleba je mnoho, kdežto v Čechách v těch místech to byla pro lid pracovní jen sváteční pochoutka“.⁷ Kromě toho k příčinám emigrace obyvatelstva z Čech patřila i zadluženost rolníků, a tak mnozí odjížděli do ciziny, aby si mohli vydělat aspoň na životní minimum.⁸

Za hlavní příčiny masového vystěhovalectví Čechů ve druhé polovině 19. století, které odrážely vnitřní problémy v českých zemích, můžeme pokládat následující:⁹

- zbídačení malých zemědělců,
- přelidnění území,
- růst nezaměstnanosti,
- zhoršení životních podmínek,
- hlad, který postihl značnou část země.

Masová emigrace z českých zemí začala po úpravě předpisů o vystěhovalectví z roku 1857, kdy pro cestování do zemí Německého spolku nebyl potřebný cestovní pas. První významná vystěhovalecká vlna byla v období Bachova absolutismu v 50. letech. Do vystěhovaleckého proudu se začleňovaly nejen chudší skupiny obyvatelstva, které

⁵ Vaculík, J. České menšiny v Evropě a ve světě. Praha, s. 15.

⁶ Státní archiv Autonomní republiky Krym (dále SA ARK) fond 26, soupis 2, věc 1540, s. 9. Dokument je v ruštině. Tato a další citace jsou přeloženy do češtiny vlastnoručně. „Домохозяева бросали насиженные места и отправлялись к востоку и югу для проискания лучших земель и пастбищ“.

⁷ Paměti Antona a Josefa Nepřašových, 1990, Simferopol, s. 2, viz příloha 2.

⁸ Песчаный, О., „Волинські чехи“, Пам'ятки України, N16, 1993, стр. 16.

⁹ Суханек, А. Языковая ситуация в чешских поселениях в Крыму. Русская филология, 24. Тарту, 2013, стр. 388.

však měly prostředky maximálně na dopravu a počátek života v cizině, ale také i zámožní jedinci, kteří disponovali nějakým kapitálem.¹⁰

Migrace osob mezi Rakouskem a Ruskem byla upravena mezistátní dohodou z roku 1815 a dodatkem z roku 1822.¹¹ Ve druhé polovině 19. století vznikla myšlenka obrátit českou emigraci do slovanských zemí, kde by Češi mimo posilování tamních Slovanů neztratili svou národní identitu.¹² Toto vyhovovalo i tehdejším zájmům carského Ruska při osídlování volných území především slovanským obyvatelstvem.

Zájem o emigraci do Ruska měl několik důvodů. Především rezonoval s myšlenkou slovanské vzájemnosti a dosti příznivým posuzováním ruských poměrů v české společnosti.¹³ Přesídlení na východ bylo méně riskantní, než cesta do Ameriky, lákavá byla také relativní blízkost Ruska a snadnější a levnější doprava, srozumitelnost jazyka a slovanská mentalita. Sami Češi zdůrazňovali, že „v Rakousku jsou hustě osídlené slovanské země, takové jsou Čechy i Morava. Obyvatelé jsou často nuceni odcházet ze země za obživou. Na Rusko se dívají jako na rodnou zemi a do ruského státu odcházejí raději než kamkoliv jinam“.¹⁴ Také byl důležitý vstřícný postoj ruské vlády, která měla zájem o oživení hospodářského života v této oblasti. Ruská vláda vydala instrukci k osídlování černomořského okruhu; v Moskvě byl založen Výbor pro přesídlení Čechů (podle některých zdrojů Komise pro uvedení české emigrace do Ruska, byla založen až v roce 1867¹⁵), v jehož svolání se uváděly možnosti a předpoklady usídlování českého obyvatelstva v Rusku. Kolonistům z českých zemí byly přislíbeny různé výhody, především svoboda náboženského vyznání, pětileté osvobození od placení daní, zproštění vojenské služby a byla přislíbena vlastní samospráva.¹⁶

¹⁰ Vaculík, J. České menšiny v Evropě a ve světě. Praha, 2009, s. 16.

¹¹ tamtéž, s. 179.

¹² tamtéž, s. 180.

¹³ Dluhošová, H. Vystěhovalectví na Ukrajinu. Češi v cizině. Ústav pro etnografii a folkloristiku AV ČR v Praze, 1996, s. 48.

¹⁴ Volkova, S. Česká emigrace na Krym a zakládání kolonií ve druhé polovině 19. Století. Češi na Krymu. Studie z historie a kultury. Simferopol, 2005, s. 14.

¹⁵ Valášková, N. Češi v Rusku. Češi v cizině. Ústav pro etnografii a folkloristiku AV ČR v Praze, 1996, s. 28.

¹⁶ Dluhošová, H. Vystěhovalectví na Ukrajinu. Češi v cizině. Ústav pro etnografii a folkloristiku AV ČR v Praze, 1996, s. 48-49.

3. ČESKÉ OSÍDLENÍ V TAURIDSKÉ GUBERNII

Přesídlení Čechů na jih tehdejšího Ruska probíhalo v několika proudech. První doložené hromadné vystěhovalectví do Tauridské gubernie bylo spjato s ukončením Krymské války v roce 1856 a odchodem velké části krymských Tatarů do Turecka. Začátkem 60. let 19. století přistěhovalci osídlili jižní část Tauridské gubernie – poloostrov Krym (viz Přílohu 1). Zde čeští kolonisté založili 4 obce a později v roce 1869 část z nich se přestěhovala na sever Tauridské gubernie, kde v Melitopolském újezdě byla založena obec Čechohrad (dnešní Novgorodkovka) a na Kubáň, kde u Novorossijsku založili obec Gajduk (viz Obrázek 1). Z tohoto důvodu se zajímám i o českou komunitu v Novgorodkovce, jakože o původní část krymské české komunity. V budoucnu by bylo možné také do jazykového popisu a srovnání zařadit českou komunitu v Novorossijsku.

Statistické údaje počtů Čechů v Rusku, respektive na Ukrajině jsou útržkové. Podle údajů prvního všeruského sčítání lidu v roce 1897 se k české a slovenské národnosti přihlásilo v carském Rusku 50 385 osob, z toho počtu 27 660 ve Volyňské gubernii, 6 450 v království Polském a 1 174 na Krymu. V Tauridské gubernii žilo 1 962 Čechů.¹⁷

V roce 1926 v Sovětském svazu proběhlo první všesvazové sčítání lidu a v Ukrajinské sovětské socialistické republice bylo napočteno 16 092 osob hlásících se k české národnosti. Na Krymu, který v té době byl součástí Ruské sovětské federativní socialistické republiky, bylo napočteno 1 419 osob, z toho 1 189 žilo na vesnicích a 230 ve městech.¹⁸

V roce 1970 z celkového počtu Čechů v SSSR (20 981) žilo na Ukrajině 12 073 osob, 4 995 osob, tj. 41%, považovalo češtinu za mateřský jazyk, u dalších to byla ukrajinština a ruština.¹⁹

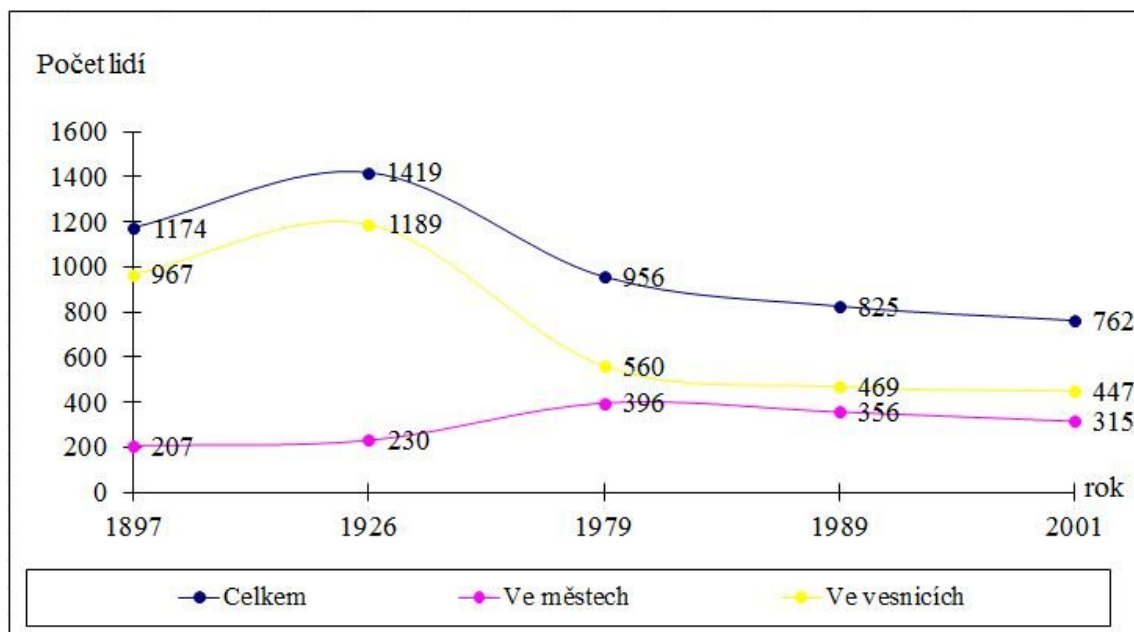
V roce 1979 na Krymu se k české národnosti hlásilo 956 lidí, z toho počtu 560 žilo na vesnicích.²⁰

¹⁷ Valášková, N. Češi v Rusku. Češi v cizině. Ústav pro etnografii a folkloristiku AV ČR v Praze, 1996, s. 30; Таврическая губерния. Первая всеобщая перепись населения Российской империи, 1897 г. - СПб.: Изд-е Центрального стат. комитета Министерства Внутренних дел, 1904. - Т. 41. - стр. 17

¹⁸ Valášková, N. Češi v Rusku. Češi v cizině. Ústav pro etnografii a folkloristiku AV ČR v Praze, 1996, s. 36; Всесоюзная перепись населения 1926 года: Крымская АССР [в 3-х кн.]. - М.: ЦСУ СССР, 1929. - [кн 3] Отд. 3. Население по семейному состоянию, полу, возрасту и народности. - 43 с.

¹⁹ Valášková, N. Češi v Rusku. Češi v cizině. Ústav pro etnografii a folkloristiku AV ČR v Praze, 1996, s. 42.

²⁰ Итоги Всесоюзной переписи населения 1979 г. Т. IV, кн. 1 — 3. Распределение населения СССР и союзных республик. Национальный состав населения, М., 1983 г.

Graf 1. Počet Čechů na Krymu podle sčítání lidu²¹

Podle posledního sčítání lidu v SSSR v roce 1989 českou národnost deklarovalo 16 tisíc Čechů, na Ukrajině 9 122, na Krymu 825 lidí.²² Při sčítání lidu v roce 2001 bylo na Ukrajině napočteno 5 917 osob, z toho na Krymu 762 osoby se hlásily k české národnosti.²³ Při tom na Krymu češtinu jako mateřský jazyk uvedlo 87 osob, ruštinu 648 osob, ukrajinštinu 10 osob a dokonce krymskou tatarštinu jako mateřštinu uvedlo 13 Čechů.²⁴

3. 1. České obce na Krymu

V literatuře se uvádí několik dat spojených se začátkem vystěhovalectví Čechů do Tauridské gubernie, zejména na Krym. Nejstarší datum je z let 1860 až 1861. Tak například P. A. Nikolskij ve své monografii²⁵ píše, že Češi přišli na poloostrov už v roce

²¹ Суханек, А.В., Язык крымских чехов: изменение языковой ситуации в течение 150 лет. Україна-Чехія: історія та сьогодення, Одеса, 2012, с. 204.

²² Национальный состав населения СССР. По данным Всесоюзной переписи населения, 1989 года. М., 1991 г.

²³ Національний склад населення АРК та його мовні ознаки. За даними всеукраїнського перепису населення 2001 року. Сімферополь: Державний комітет статистики України. Головне управління статистики в АРК, 2003, 367 с.

²⁴ Суханек, А. Языковая ситуация в чешских поселениях в Крыму. Русская филология, 24. Тарту, 2013, стр. 389.

²⁵ Никольский, П. А. Население Крыма. Симферополь, 1929, стр.14.

1860 a spojuje to s druhou vlnou kolonizace Krymu – ze severu a ze západu společně s Rusy, Němci a Estonci. Ve své stati S. Volkova píše, že v člancích N. Ščerbaňa v časopisu Russkij věstnik (1860, s. 224-229) a S. Zykova v časopisu Russkaja starina (1860, s. 531-550) se uvádí rok 1860 jako datum začátku osídlení Krymu novými osídlenci převážně cizokrajného původu.²⁶ Pravděpodobně se jednalo o skupiny zemědělců z východních Čech, zejména z okolí České Třebové a Žamberku, které se vydaly na polní práce na výzvu krymských statkářů již roku 1856.²⁷ Podle všeho toto byly české rodiny, kterým později v roce 1862 ruské úřady přidělily půdu v Perekopském újezdě, kde Češi založili čtyři osady: Bohemku, Tabor, Carekvič a Alexandrovku.

V „Pamětní knize Tauridské gubernie“²⁸ najdeme několik časových údajů spojených s přesídlením. Tato kniha obsahuje údaje o krymském obyvatelstvu a zmiňuje Čechy, kteří přijeli na Krym v roce 1864. Z dokumentů, týkajících se přesídlení Čechů, také je třeba uvést „Paměti Antona a Josefa Neprašových“ (viz Přílohu 2), v níž se uvádí datum přistěhování Čechů na Krym léta 1861-1862.

Od padesátých let 19. století probíhaly na Krymu velké změny v politické a národnostní sféře. K tomu především přispěla masová emigrace krymských Tatarů do Turecka po Krymské válce v letech 1853-1856, která vyvolala opuštění a zpusnutí zemědělské půdy na Krymském poloostrově. V důsledku tatarského vystěhovalectví se vylicnilo kolem 700 sídel, v Perekopském újezdě bylo opuštěno 278 osad. Carská vláda potřebovala najít nové pracovní síly pro obnovení ekonomiky tohoto kraje. Kolonizace měla přinést kladné výsledky, krajinu mělo osídlit zemědělské obyvatelstvo. Na Krym přijížděli Bulhaři, Bělorusové, Estonci, Češi. Zvali především Slovan. Statistik F.N. Andrijeviskij poznamenal, že Češi jsou pracovití, jsou schopní vybudovat zemědělství a zvýšit kulturní úroveň: „Češi jsou národem dobrých pracovníků, kromě toho jsou dobří řemeslníci. A ke všemu Slovan – Čech, Moravan, Slovák – za měsíc začne mluvit rusky a jejich děti nerozeznáš od ruských“.²⁹ Kromě toho jsou Češi vysoce kulturní, gramotní a se vyznačují konzervativním způsobem života. Na Krymu se Češi usazovali kompaktně a aktivně se podíleli na rozvoji kraje. V novinách „Kyjevan“ z roku 1870 Češi byli charakterizováni takto: „Neobyčejná pracovitost, přísná čestnost, vzorné mravy, racionální

²⁶ Volkova, S. Česká emigrace na Krym a zakládání kolonií ve druhé polovině 19. Století. Češi na Krymu. Studie z historie a kultury. Simferopol, 2005, s. 10.

²⁷ Vaculík, J. České menšiny v Evropě a ve světě. Praha, 2009 s. 181.

²⁸ Вернер, К. А. Памятная книжка Таврической губернии. Симферополь, 1889, стр. 31.

²⁹ Volkova, S. Česká emigrace na Krym a zakládání kolonií ve druhé polovině 19. Století. Češi na Krymu. Studie z historie a kultury. Simferopol, 2005, s. 13.

znalost hospodaření, znalost řemesel, bezkonfliktní přijímání státní příslušnosti, rychle se učí ruský jazyk a dobře organizují školní výuku“.³⁰ Zemědělství bylo základním zaměstnáním většiny českých přestěhovalců. Mnozí přivezli s sebou vlastní hospodářské nářadí, pluhy a koňské postroje.

Přesídlení na Krym mělo výhody před jinými regiony. Čeští přestěhovalci předpokládali, že „cesta sem netrvá déle jak šest sedm dní, zde je odedávna obydlená země, teplé hnízdečko, do něhož stačí pouze sednout a člověk se cítí jako doma, mírné podnebí, bohatství země, které se získává bez velkého úsilí, asi deset měst, jakýchsi průmyslových center, nakonec je tu možnost širokého obchodu, jehož rozvoj závisí především na samotných obyvatelích kraje“.³¹ Přesídlení vrcholilo v letech 1862 a 1863, v těchto letech zde v Perekopském újezdě byly založeny 4 české kolonie. Podle svědectví samotných přestěhovalců cesta vedla po souši přes Černovice, potom Cherson a dále směrem ke Krymu, do Simferopolu, hlavního střediska pro rozmísťování (obrázek 1). „Bylo to po odjezdu prvních přesídlenců ke knížeti Kočubějovi v zimě 1861-62. Na jaře se dali do pohybu. Přesídlení bylo utrpením. Trvalo celých osm týdnů“. O samotných emigrantech Nepraš píše: „Měli malé trakaře, jen zřídka koňský potah. Převáželi v podstatě jen to nejnutnější, sami putovali celou cestu pěšky“.³²

Tento příliv emigrantů však byl mnohem menší než ten, který procházel přes Oděsu. Výprava směřovala přes dnešní Bratislavu po Dunaji do rumunského města Galac a pak přes Oděsu do Simferopolu.³³ O rozměrech této vlny českého přestěhovalectví se píše v řadě archivních dokumentů, i v Pamětech Josefa Nepraše a Antona Nepraše (česká varianta dokumentu České osady v Tauridské gubernii, viz Přílohu 2). První skupina přestěhovalců se skládala z 80 rodin, druhá odjela o týden později a skládala se z 90 rodin. Z Oděsy cesta pokračovala po moři na Kozlov (dnes Jevpatorie) a nakonec do Simferopolu. Rakouský generální konzulát ve městě Oděsa kontroloval průběh přesídlení a

³⁰ Volkova, S. Česká emigrace na Krym a zakládání kolonií ve druhé polovině 19. Století. Češi na Krymu. Studie z historie a kultury. Simferopol, 2005, s. 14.

³¹ SA ARK, fond 26, soupis 1, věc 24575, s. 13. „Сюда не более шести-семи дней пути, здесь с давних пор жилия земля, обогретое гнездо, куда только сесть и почувствовать себя дома: умеренный климат, земледельческие богатства, которые без особых усилий даются в руки, около десятка городов, т.е. каких ни есть промышленных центров; наконец, возможность широкой торговли, развитие которой зависит, главным образом, от самих обитателей края“.

³² Paměti Antona a Josefa Neprašových. Simferopol, 1999, s. 2.

³³ Vaculík, J. České menšiny v Evropě a ve světě. Praha, 2009 s. 182.

„chránil vystěhovalce před útlakem ze strany krymských pozemkových vlastníků, s nimiž dojednávali podmínky pro usazení na jejich půdě“.³⁴

Obrázek 1. Cesty přestěhovalců na Krym a do Novorossijsku³⁵

Od počátku kolonisty lákaly opuštěné vesnice v severních oblastech Krymu. Bylo rozhodnuto, že tuto osiřelou půdu osídlí čeští kolonisté, a to především v Perekopském újezdě. Zde byly podle archivních údajů v roce 1862 založeny 4 české kolonie: Tabor – bývalá tatarská vesnice Kirej, Bohemka – bývalá tatarská vesnice Džadra, Carekvič – bývalá vesnice Kurman-Kemelči a Alexandrovka.³⁶

Kolonii Alexandrovku, která byla pojmenována na počest ruského cara Alexandra II., podle archivních materiálů založili čeští kolonisté 1. dubna 1862. Mezi prvními osídlenci bylo 45 českých rodin (98 mužů a 85 žen). V roce 1869 žilo v kolonii 60 českých rodin.³⁷ Ve dvacátých letech 20. století v této smíšené česko-německé vesnici žilo 750 osob, z toho polovina, tj. 140 rodin, Čechů.³⁸ Dnes podle údajů českého krajanského spolku, které jsem získal během terénního výzkumu, v této vesnici žije kolem 180 Čechů.

³⁴ SA ARK, fond 26, soupis 1, věc 24512, s. 14. „Принятие мер по ограждению беженцев от терпимых ими притеснений со стороны крымских землевладельцев, с которыми они заключают условия о водворении на их земли“.

³⁵ Пукиш, В. Чехи Северного Кавказа. Годы и судьбы: 1868-2010. Ростов-на-Дону, Медиа-Полис, 2010, mapa na předsádce knihy.

³⁶ SA ARK, fond 26, soupis 1, věc 24575, s. 14; fond 26, soupis 1, věc 24626, s. 148.

³⁷ SA ARK, fond 26, soupis 1, věc 24575, s. 14.

³⁸ Dluhošová, H. Vystěhovalectví na Ukrajinu. Češi v cizině. Ústav pro etnografii a folkloristiku AV ČR v Praze, 1996, s. 51.

Vesnice	Počet rodin	Celkový počet osob	
		mužů	žen
Tabor	39	101	90
Bohemka	60	151	152
Carekvič	15	31	32
Alexandrovka	45	98	85
Celkem	159	381	359

Tabulka 1. Počet Čechů ve vesnicích Perekopského újezdu k 1. říjnu 1862³⁹

Kolonie Bohemka byla také založena v roce 1862 na místě bývalé tatarské vesnice Džadra, kterou dočasně obývali Bulhaři a z neznámých důvodů ji vzápětí po nastěhování opustili. Výbor dohlízející nad kolonisty jižních krajů Ruska podle výnosu vydaného 22. února 1862 přijal tuto obec do své správy.⁴⁰ Prvními českými osídlenci byli členové 60 rodin a v roce 1863 se tu usídlily další 3 české rodiny. Nejdříve bydleli osídlenci po 6-7 rodinách v jedné chalupě, avšak už v roce 1864 většina rodin měla vlastní dům a mnozí kolonisté přijali ruské státní občanství (příklad státní přísahy viz Přílohu 3). Mezi Čechy v roce 1864 bylo napočítáno 33 gramotných lidí, 23 částečně gramotných a ostatní byli negramotní.⁴¹ V roce 1867 v Bohemce žilo 326 lidí. Ve dvacátých letech 20. století zde žilo 360 osob (50 rodin).⁴² V původní české obci Bohemka, která dnes nese název Lobanovo, podle údajů českého krajanského spolku dnes žije kolem 200 Čechů.

Kolonie Carekvič byla založena v roce 1862 15 českými rodinami (36 mužů a 31 žen). Ke konci roku 1863 se sem nastěhovali další nově příchozí z českých zemí. Podle některých údajů zde ve dvacátých letech 20. století žilo 39 českých rodin, přitom obec se považovala za smíšenou česko-německou.⁴³ Avšak podle statistických údajů z roku 1915

³⁹ SA ARK, fond 26, soupis 1, věc 24575, s. 14.

⁴⁰ Volkova, S. Česká emigrace na Krym a zakládání kolonií ve druhé polovině 19. Století. Češi na Krymu. Studie z historie a kultury. Simferopol, 2005, s. 19.

⁴¹ SA ARK, fond 381, soupis 44, věc 20647, s. 88.

⁴² Dluhošová, H. Vystěhovalectví na Ukrajinu. Češi v cizině. Ústav pro etnografii a folkloristiku AV ČR v Praze, 1996, s. 51.

⁴³ tamtéž.

byla tato vesnice popsána jako německá a zde v německém prostředí bydlelo už jenom dvě české rodiny.⁴⁴

Obrázek 2. Český dům v obci Lobanovo, polovina 20. století⁴⁵

Kolonie Tabor byla založena v roce 1862. Prvními osídlenci bylo 39 rodin z českého města Tábor (90 mužů a 101 žena).⁴⁶ Později se k nim přidalo dalších 18 rodin (33 mužů a 58 žen) a v roce 1863 se všichni obyvatelé této vesnice stali státními občany Ruska. Podle pozdějších údajů z roku 1915 ve vesnici Kirej-Tabor žilo 28 lidí (14 mužů, 14 žen).⁴⁷ Avšak podle jiných údajů v roce 1926 v této vesnici z celkového počtu 97 lidí bylo 57 Němců.⁴⁸ V současné době nejsou údaje, že by v této české vesnici, která dnes nese název Makarovka, zůstaly české rodiny.

Od roku 1864 počet českých přistěhovalců postupně klesá, i když je možné zjistit, že Češi odjížděli do Tauridské gubernie i v letech 1865, 1867 a 1869. Češi se objevovali na

⁴⁴ Статистический очерк Таврической губернии. Под ред. Ф.Н. Андриевского. Список населенных пунктов Таврической губернии. Выпуск IV. Перекопский уезд. Симферополь, 1915, стр. 46; SA ARK, фонд 26, опись 1, в.с. 24626, с. 148.

⁴⁵ Лица Тавриды. Народы: Альбом. Симферополь, 2013, стр. 294.

⁴⁶ SA ARK, фонд 26, опись 1, в.с. 24575, с. 14.

⁴⁷ Статистический очерк Таврической губернии. Под ред. Ф.Н. Андриевского. Список населенных пунктов Таврической губернии. Выпуск IV. Перекопский уезд. Симферополь, 1915, стр. 46.

⁴⁸ Немцы России. Населенные пункты и места поселения: энциклопедический словарь. / Сост. В.Ф. Дизендорф. Москва, 2006; <http://wolgadeutsche.net/diesendorf/Ortslexikon.pdf>

Krymu i v 70. letech 19. století.⁴⁹ Všichni nově přijíždějící ovládali pouze český jazyk, což někdy vedlo k nedorozumění ve styku s majiteli půdy a úředníky.

Z původních českých názvů vesnic Tabor, Bohemka, Alexandrovka a Carekvič na Krymu dodnes najdeme jen pojmenování vesnice Alexandrovka, nicméně tento název byl v bývalém carském Rusku velice užívaný a málokdo ho spojuje s českou minoritou. Přejmenování ostatních původně českých obcí bylo provedeno podle nařízení v letech 1945 (Bohemka) a 1948 (Tabor a Carekvič). Na Krymu však dodnes přetrvává jedno české toponymum – železniční stanice ve vesnici Lobanovo nese původní jméno této obce – Bohemka.

3. 2. České obyvatelstvo v jiných krymských obcích

Přistěhovalci z českých zemí po příjezdu na Krym se usazovali nejen v zmíněných koloniích Perekopského újezdu, ale byli přidělováni i do všech ostatních krymských újezdů a dokonce i měst.

V šedesátých letech 19. století čeští kolonisté se usadili ve vesnici Bijuk-Konrat v Perekopském újezdě. V roce 1915 zde žilo 26 Čechů (12 mužů a 14 žen).⁵⁰ Podle některých údajů ve dvacátých letech 20. století zde bylo 14 českých rodin (70 osob) a většina rodin později emigrovala do Ameriky.⁵¹ Podle starousedlíků však až do roku 1930 ve vesnici bydleli vesměs Češi.⁵² Podle údajů, které jsem získal v krajanském spolku, dnes v této vesnici s novým názvem Bratskoje žije 78 Čechů.

Simferopol byl hlavním střediskem, kam Češi přijížděli, ovšem zde se většina z nich nezdržovala. Podle některých údajů v roce 1863 v Simferopolském újezdě žilo 54 českých rodin.⁵³ Podle údajů sčítání lidu v roce 1897 v Simferopolském újezdě žilo 258 Čechů (140 mužů a 118 žen), z toho počtu 96 žilo v Simferopolu. Největší počet Čechů byl zaznamenán v Perekopském újezdě na severu Krymu, kde včetně již zmíněných českých

⁴⁹ SA ARK, fond 27, soupis 1, věc 7506, s. 27-34.

⁵⁰ Статистический очерк Таврической губернии. Под ред. Ф.Н. Андриевского. Список населенных пунктов Таврической губернии. Выпуск IV. Перекопский уезд. Симферополь, 1915, стр. 2.

⁵¹ Dluhošová, H. Vystěhovalectví na Ukrajinu. Češi v cizině. Ústav pro etnografii a folkloristiku AV ČR v Praze, 1996, s. 51.

⁵² Чехи Крыма. Трудовой потенциал и его использование. Симферополь: Таврия-Плюс, 2001. 32 с.

⁵³ Volkova, S. Česká emigrace na Krym a zakládání kolonií ve druhé polovině 19. Století. Češi na Krymu. Studie z historie a kultury. Simferopol, 2005, s. 22.

kolonií v roce 1897 žilo 642 Čechů.⁵⁴ Přestěhovalci byli rozmístováni ve všech újezdech, kromě toho se Češi usídlili také ve větších městech poloostrova, v Jevpatorii, Feodosii, Jaltě, Kerči a jiných. Přehled počtu Čechů v různých krymských újezdech je uveden v Tabulce 2.

Města a újezdy	Počet lidí	Celkem	
		Mužů	Žen
1. Simferopolský újezd	258	140	118
Simferopol	96	52	44
Bachčisaraj	-	-	-
Karasubazar	8	4	4
v újezdě bez měst	154	84	70
2. Jevpatorijský újezd	118	60	58
Jevpatorijsk	5	2	3
v újezdě bez měst	113	58	55
3. Perekopský újezd	642	310	332
Perekop	2	1	1
v újezdě bez měst	640	309	331
4. Jaltský újezd	42	29	13
Jalta	18	10	8
v újezdě bez měst	24	19	5
5. Feodosijský újezd	58	33	25
Feodosija	22	8	14
Starý Krym	6	2	4
v újezdě bez měst	30	23	7
6. Kerč-Jenikalská obec	12	11	1
Kerč	9	8	1
Jenikale	-	-	-
v obci bez měst	3	3	-
7. Sevastopolská obec	44	25	19
Sevastopol	41	23	18
Balaklava	-	-	-
v obci bez měst	3	2	1
Celkem na Krymu	1174	608	566
v městech	207	110	97
v újezdech a obcích	967	498	469

Tabulka 2. Počet Čechů v roce 1897 ve městech a újezdech na Krymu⁵⁵

⁵⁴ Таврическая губерния. Первая всеобщая перепись населения Российской империи, 1897 г. - СПб.: Изд-е Центрального стат. Комитета Министерства Внутренних дел, 1904, Т. 41, стр. 3.

⁵⁵ tamtéž.

Od roku 1869 postupně české přistěhovalectví na Krym přestává. V roce 1900 počet českých přistěhovalců, kteří žili na krymském území, se pohyboval kolem 1419 osob, což činilo jen 0,2 % obyvatelstva.⁵⁶

V letech 1867-1870 ve všech koloniích přistěhovalci už měli domy, mnohé z nich byly přestavěny ze starých staveb. Avšak ne všichni byli spokojeni s přidělenými pozemky a tak v roce 1869 někteří čeští kolonisté odešli z Krymu a v Melitopolském újezdě založili novou osadu.⁵⁷

České kolonie Tabor, Carekvič a především Alexandrovka a Bohemka se staly v následujících letech centrem ekonomického a hlavně kulturního života krymských Čechů. V roce 1992 se v Simferopolu uskutečnila první schůzka českých krajanů, kteří se rozhodli založit národní spolek „Vltava“. Krymská kulturně-osvětová společnost Čechů „Vltava“ byla oficiálně zaregistrována v roce 1993. V současné době žije na Krymu kolem 1 250 osob hlásících se k české národnosti, z toho počtu 580 osob jsou členy společnosti. Od roku 1996 při společnosti začíná fungovat nedělní jazyková škola, učitelka byla z řad českých krajanů.

3.3. Vesnice Čechohrad

V roce 1869 devadesát dvě rodiny českých kolonistů odešly z Krymu a ve stepích poblíž města Melitopol založili osadu, kterou pojmenovali Čechohrad. Po těžkých začátcích, neúrodě a problémech s vodou se 50 rodin rozhodlo z obce vystěhovat. Někteří kolonisté se vrátili do českých zemí nebo odcestovali do zámoří, jiní hledali nová místa pro usídlení v Rusku.

Tak osadníci z Čechohradu založili na Sibiři obec Novohrad, v Besarábii (území dnešní Moldovy) osadu téhož jména, ve střední Asii (dnešní Kazachstán) se usadili v obci Borodinka. Osadníci získali půdu, stali se ruskými občany a dostali potřebné nářadí a dobytek.⁵⁸ Podle jiných zdrojů se zde v Melitopolském újezdě zpočátku usídlilo 30 českých rodin.⁵⁹

⁵⁶ Ден, Н.В. Крым. М.,Л.,1930, 103 с.

⁵⁷ Vaculík, J. České menšiny v Evropě a ve světě. Praha, 2009 s. 182.

⁵⁸ Dluhošová, H. Vystěhovalectví na Ukrajinu. Češi v cizině. Ústav pro etnografii a folkloristiku AV ČR v Praze, 1996, s. 51.

⁵⁹ Vaculík, J. České menšiny v Evropě a ve světě. Praha, s. 182.

Začátky českých kolonistů byly těžké, ale již za několik let si postavili nové domy, zakoupili inventář. Kromě rolníků se zde také usídlili i tkalci, pekaři, obuvníci, kováři a koláři. Ve vesnici byl zbudován rybník s hrází, mlýn, pekárna a kavárna.⁶⁰

V roce 1906 žilo v Čechohradu 575 Čechů – 100 rodin.⁶¹ Zhruba do začátku třicátých let 20. století se místní česká komunita vyvíjela poměrně izolovaně. Většinu obyvatelstva tvořili Češi a skoro vůbec nedocházelo ke smíšeným sňatkům s příslušníky jiných národností. Proto hlavním jazykem ve vesnici byla čeština. Ruština se využívala hlavně ke komunikaci mimo vesnici – například při obchodování a na úřadech. Situace se změnila ve třicátých letech: kostel byl zbořen, byla zrušena česká škola a byly zcela přerušeny veškeré vztahy s Československem. V roce 1946 vesnice dostala nový název – Novgorodkovka. Od 90. let Čechy v Novgorodkovce sjednocuje společnost Čechů „Čechohrad“.

Podle údajů, které jsem získal od předsedkyně místního krajanského spolku, z celkového počtu kolem 1 200 obyvatel dnešní Novgorodkovky žije ve vesnici kolem 500 Čechů. V obci je kolem 100 rodin čistě českých a kolem 130 smíšených rodin, kde se aspoň jeden z členů hlásí k české národnosti.

⁶⁰ Vaculík, J. České menšiny v Evropě a ve světě. Praha, s. 184.

⁶¹ Dluhošová, H. Vystěhovalectví na Ukrajinu. Češi v cizině. Ústav pro etnografii a folkloristiku AV ČR v Praze, 1996, s. 51.

4. ŠKOLSTVÍ, NÁBOŽENSTVÍ, ÚŘADOVÁNÍ A KULTURA

Jazyková situace v českých koloniích byla silně ovlivňována několika sociálními faktory, především se jedná o jazyk správy, církve a školy. V této kapitole se podíváme na situaci v těchto životních sférách. Kromě toho lokální bydlení, především ve vesnicích, napomáhalo k zachování etnických specifík jak v oblasti materiální, tak hlavně v oblasti mentální kultury, tedy ve zvycích, obřadech, v různých druzích lidové tvorby a umění, v náboženství, co všechno přispívalo k zachování generační propojenosti.

4. 1. Školství v českých vesnicích

Škola byla jedním z míst, kde se zachovávala česká kultura. První česká škola na Krymu byla otevřena již v roce 1867 v Bohemce, už po několika letech od založení vesnice. V roce 1895 obec postavila pro školu novou kamennou budovu s dřevěnými podlahami. V roce 1904 se učilo v této škole 49 žáků (46 Čechů a 3 Rusové). Škola disponovala dvěma knihovnami, jedna byla pro žáky a měla 105 knih a druhá se 6 knihami byla pro učitele. V roce 1910 ve škole působili 3 učitelé, učilo se zde 28 žáků a jazyky výuky byly čeština a ruština.⁶²

V roce 1921 školu v Bohemce navštěvovalo 51 žáků.⁶³ Od poloviny roku 1923 zde působil učitel z Československa Josef Hájek.⁶⁴ Žádné údaje o fungování této školy v dalších letech zatím nejsou nalezené.

V roce 1884 ve vesnici Alexandrovka byla založená zemská škola (německá škola tady existovala už od roku 1880). V roce 1910 se zde učilo 47 žáků. Z různých zdrojů zjišťujeme, že vyučovacím jazykem zde byla ruština, protože od roku 1886 byla škola provozována na náklady zemské vlády.⁶⁵ V roce 1894 sem chodilo 16 Čechů a 5 pravoslavných žáků (zřejmě to byli Rusové).⁶⁶ Od roku 1895 zde působil učitel Ivan

⁶² Laptev, J.N. Krymští Češi z kulturně-etnografického hlediska (1861-1920). Češi na Krymu. Studie z historie a kultury. Simferopol, 2005, s. 50.

⁶³ SA ARK fond R-2308, soupis 1, věc 4, s. 2.

⁶⁴ SA ARK fond R-663, soupis 1, věc 2, s. 33.

⁶⁵ Laptev, J.N. Krymští Češi z kulturně-etnografického hlediska (1861-1920). Češi na Krymu. Studie z historie a kultury. Simferopol, 2005, s. 50.

⁶⁶ tamtéž.

Hlavatý, rodák z obce Bystřice (pravděpodobně jičínského okresu, poněvadž v Jičíně vystudoval školu), který v roce 1888 absolvoval učitelské kurzy ve městě Ostrog.⁶⁷

V roce 1904 se učilo v alexandrovské škole 24 Čechů, 3 Rusové, 2 Poláci a 2 Němci. Škola měla dvě knihovny – v žákovské bylo 317 knih, a v učitelské 584 knihy.⁶⁸ Ve studijním roce 1927-28 obě školy stále fungovaly a v obou studovalo 95 žáků.⁶⁹

V 90. letech v obci Tabor působil učitel Franc Kaplan, který před tím absolvoval učitelský seminář.⁷⁰ Starousedlíci vzpomínají, že zde před rokem 1930 ve škole učitelem byl Čech a vyučování probíhalo v češtině.

Zajímavé je podívat se na úroveň gramotnosti českých obyvatel žijících v Tavridské gubernii v roce 1915. Podle statistického popisu gubernie⁷¹ bylo zjištěno, že u mužů ze 100 osob bylo gramotných 63,97%, u žen 58,96%. Při tom Češi v tomto žebříku byli na 4. místě u mužů po Estoncích, Němcích a Židech, a na 3. u žen po Estonkách a Němkách. Gramotných v ruštině bylo ze 100 osob u Čechů 43,85% a u Češek 36,46%. Podle možnosti získání vzdělání vyššího než základní u mužů toto procent činilo 4,98% (při tom Češi jsou na 3. místě mezi ostatními národnostmi), a u žen 1,39% (7. místo).

Ve stejné publikaci je uvedeno⁷², že se Češi (stejně jako Němci a Estonci) nehledě na ekonomický stav své komunity při usídlení na novém místě, co nejdříve zabývají organizací modlitebny a školy, protože pro ně je gramotnost jakousi nezbytnou podmínkou duchovního vývoje. A pro tyto národnosti je velmi důležitá gramotnost nejen v mateřském jazyce, ale i v ruštině.

Po Říjnové revoluci 1917 na základě zásady sebeurčení národů bylo povoleno, aby děti měly nejméně tři roky výuky v mateřském jazyce. Rozvoj českého školství však vázl vzhledem k hospodářské situaci v zemi, kvůli omezení mezinárodních styků a zejména kvůli nedostatku českých učitelů. V roce 1924 se ve vesnici Bohemka na schůzce vesničanů hovořilo o tom, že po 60 letech od přestěhování na Krym Češi už skoro

⁶⁷ SA ARK fond 73, soupis 1, věc 15, s. 52, 57.

⁶⁸ Laptev, J.N. Krymští Češi z kulturně-etnografického hlediska (1861-1920). Češi na Krymu. Studie z historie a kultury. Simferopol, 2005, s. 51.

⁶⁹ SA ARK fond R-1532, soupis 1, věc 1349, s. 169.

⁷⁰ Laptev, J.N. Krymští Češi z kulturně-etnografického hlediska (1861-1920). Češi na Krymu. Studie z historie a kultury. Simferopol, 2005, s. 50.

⁷¹ Статистический очерк Таврической губернии. Под ред. Ф.Н. Андриевского. Список населенных пунктов Таврической губернии. Выпуск IV. Перекопский уезд. Симферополь, 1915, стр. 47-48, 50-52

⁷² tamtéž, s. 54.

zapomněli svůj jazyk, a že pokud píší a mluví, tak dělají takové chyby, že by se už nemohli považovat za Čechy.⁷³ V roce 1925 na Krymu byly 2 české školy.⁷⁴

Začátkem třicátých let však na Ukrajině proběhly politické procesy s českými učiteli, mnozí byli odsouzeni k smrti či k nucenému pobytu na Sibiři, a v roce 1937 byly všechny školy s menšinovými vyučovacími jazyky zrušeny.⁷⁵ Také byl zrušen Kijevský učitelský institut, který mimo jiné vzdělával učitele češtiny zejména z řad českých krajanů, a výuka v původně českých školách nadále probíhala jen v ruštině.

Podle archivních materiálů ve studijním roce 1940-41 v Krymské autonomní sovětské socialistické republice nebyla žádná škola s českým vyučovacím jazykem, ale ve školách studovalo 214 žáků s českým a 2 žáky s československým mateřským jazykem.⁷⁶

Během terénního výzkumu nebyly nalezené žádné školní dokumenty, učební plány, žákovské knížky ani vysvědčení z těch let. Plánuji pokračovat v hledání těchto materiálů v ruských a ukrajinských státních archivech.

Od devadesátých let 20. století se ve většině krajanských komunit konají kurzy českého jazyka, často prostřednictvím letních kurzů jazyka a především pomocí přijíždějících učitelů z České republiky.

V současné době se zajišťováním kurzů českého jazyka na Krymu a v Novgorodkovce zabývá Centrum humanitní pomoci krajanům ve spolupráci s Ministerstvem zahraničních věcí České republiky. V Simferopolu také působila učitelka z řad krymských českých krajanů, která absolvovala kurzy českého jazyka v České republice.

4. 2. Náboženství

Čeští kolonisté měli svobodu náboženství, většina z nich byla katolického vyznání. Podle sčítání lidu v roce 1897 mezi krymskými Čechy bylo 958 katolíků, 137 pravoslavných a 79 protestantů.⁷⁷

⁷³ SA ARK fond R-1532, soupis 1, věc 1349, s. 33. „Чехи вышедшие из бывшей Австро-Венгрии 60 лет тому назад, почти позабыли свой язык, писать и читать, а если говорят, пишут и читают по-чешски, то с таким трудом и такой неправильностью, что не могут называться чехами.“

⁷⁴ Dluhošová, H. Vystěhovalectví na Ukrajinu. Češi v cizině. Ústav pro etnografii a folkloristiku AV ČR v Praze, 1996, s. 54.

⁷⁵ tamtéž.

⁷⁶ SA ARK fond R-20, soupis 10, věc 208, s. 37.

V roce 1911 si obyvatelé v Bohemce začali stavět novou modlitebnu, protože se do staré postavené v 80. letech 19. století už nevešli všichni farníci. V roce 1912 byl nový kostel dokončen.⁷⁸ V roce 1927 v následku Jaltského zemětřesení byla tato modlitebna poškozena a i přes nesouhlas místních obyvatel byla v roce 1929 rozebrána.⁷⁹

V roce 1913 česko-německá katolická farnost ve vesnici Alexandrovka čítala 595 farníků, v roce 1926 dokonce o 71 farníků více.⁸⁰ V Alexandrovce ještě stojí torzo katolického kostela, impozantní neogotické stavby. Kostel byl postaven v roce 1910 z peněz českých a německých krajanů, ve třicátých letech však byl pobořen a věž byla stržena.

Obrázek 3. Katolický kostel ve vesnici Alexandrovka (2013 rok)

Pro čechohradskou římskokatolickou většinu byla rovnou zřízena samostatná farnost (k protestantům se hlásily jen dvě rodiny). Podle tehdy existujících zákonů mohla být farnost zřízena jen pro sto usedlostí a duchovenstvo a kostely měli udržovat samotní farníci. Pro Čechy byla udělena výjimka. Ovšem vyhověli jim za podmínky, že si oni sami

⁷⁷ Таврическая губерния. Первая всеобщая перепись населения Российской империи, 1897 г. - СПб.: Изд-е Центрального стат. комитета Министерства Внутренних дел, 1904, Т. 41, стр 104-125.

⁷⁸ Волкова С.А. Чехи на півдні України (друга половина XIX - перша третина XX століття). За ред. А.А. Непомнящего. Сімферополь, Антіква, 2006, с. 94.

⁷⁹ SA ARK fond R-663, soupis 10, věc 180, s. 31, 42.

⁸⁰ Licenberger, O.A. Římskokatolická církev na Krymu a katoličtí Češi. Češi na Krymu. Studie z historie a kultury. Simferopol, 2005, s. 53.

vyberou českého kněze, aby byl mezi římskokatolickým duchovenstvem v Rusku oslaben vliv polských kněží. Kněz měl být vyslán z královehradecké diecéze, odkud kolonisté většinou pocházeli.⁸¹ Kostel byl v roce 1938 zbořen.

V dobách kdy v českých vesnicích nebyly faráři, veškeré náboženské obřady včetně křtin, svateb a pohřbů prováděly babičky, a to v českém jazyce. Dodnes jsou zachovány zapsané modlitby skoro pro každý obřad. V podstatě se to dnes udrželo jen u pohřbu. Když někdo zemře, tak večer se babičky scházejí v domě nebožtíka a modlí se a potom v den pohřbu také čtou modlitby buď ještě jednou v domě anebo na hřbitově. Dříve se manželé pohřbívali do jednoho hrobu, teď už ne.

Na českých svatbách se ještě můžeme setkat s obřadem sundávání závoje a vázání šátku, během kterého se zpívá obřadová písnička *Loučení, loučení*.

Dnes funguje ve vesnici Lobanovo katolický kostel v budově staré školy. V Novgorodkovce byl v roce 1999 postaven nový katolický kostel. V současné době do obou kostelů katolický farář musí dojíždět. Většinou jsou to Poláci, mše se koná v ruštině a tak čeština, která byla zachována i díky náboženství, postupně mizí z kostelů.

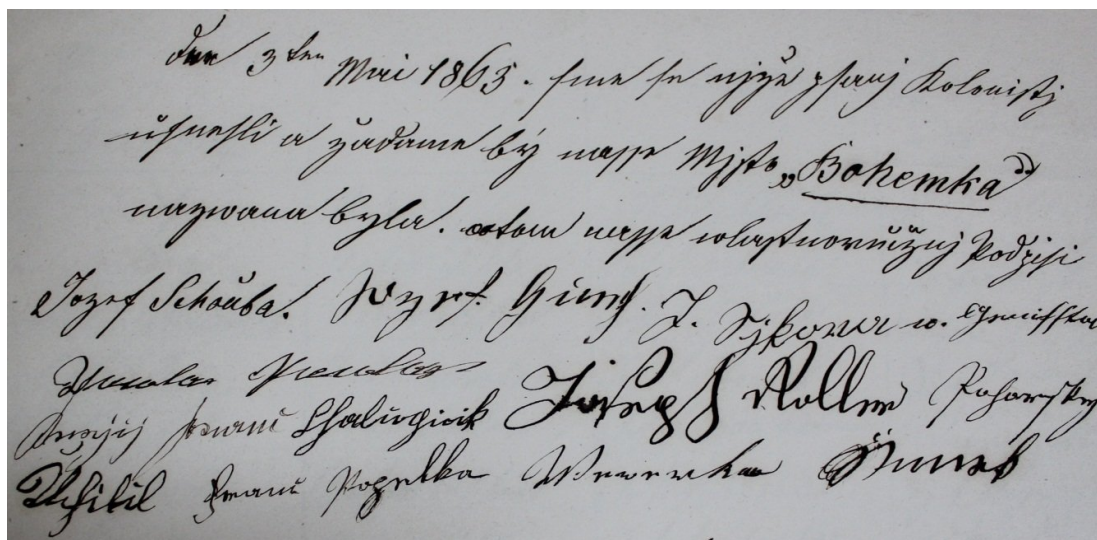
Během terénního výzkumu byly nalezené záznamy modliteb a církevních zpěvů, tyto ručně psané záznamy jsou ze 40. a 50. let 20. století. Žádné jiné dokumenty spojený s fungováním církve jsem nenašel. Analýzu tohoto materiálu plánuji provést v budoucnu.

4. 3. Úřadování a jazyk dokumentace

V krymských českých koloniích není úřadování v českém jazyce doloženo fakty, všechny nalezené archivní dokumenty z těchto vesnických úřadů jsou v ruštině. Ale skutečností je, že první doložené zápisy ze schůzek českých kolonistů z roku 1863 ohledně pojmenování českých kolonií byly vedeny v němčině (viz obrázek).⁸²

⁸¹ Vaculík, J. České menšiny v Evropě a ve světě. Praha, s. 182.

⁸² SA ODA fond 6, soupis 4, věc 21586, s. 19.

Obrázek 4. Zápis ze schůzky českých kolonistů

Podle čechohradských starousedlíků jazykem správy v této české kolonii také byla ruština a zatím ani v archivech, ani v rodinách nebyly nalezeny dokumenty, které by to vyvrátily.

4.4. Materiální a nemateriální kultura

České obyvatelstvo bylo dost pracovitě, využívání progresivních zemědělských pracovních nástrojů a postupů a etnicko-kulturní kontakty s jiným národnostním obyvatelstvem, především s německým, přispěly ke zvyšování materiálního blahobytu.

Čeští kolonisté se zabývali zejména zemědělstvím s hlavní rolí obilnářství, zvláště pak pěstování pšenice, a s vedlejším významem zelinářství a zahradnictví. Kromě toho se Češi zabývali chováním krav, koní, prasat a drůbeže všeho druhu.

Řemeslnická činnost byla pro Čechy velice důležitá – každý správný hospodář uměl zhotovit jednoduché zemědělské nářadí, kuchyňské náčiní a nábytek. Ve vesnicích byli i profesionální řemeslníci, kteří se řemeslu věnovali trvale, např. krejčí, ševci, obuvníci nebo truhláři. Z různých dokladů i dnes se můžeme podívat na jejich jména. Například krejčí Venca Kolář a Plotec z vesnice Bohemka (Lobanovo), nebo Josef Vašátka z vesnice Alexandrovka, který šil oděvy i pro obyvatele sousedních vesnic. V Bohemce se

ještě pamatují na nábytkáře Huricha Švihla a na obuvníky Šoubu a Aloise Suchánka.⁸³ V roce 1921 Alois Suchánek byl starší v družstvu, které spojovalo obuvníky a krejčí. Celkem v něm působilo 5 lidí – 3 obuvníky a 2 krejčí.⁸⁴

České osady byly tak zvaného “uličního typu”, který byl příznačný pro vesnice stepního Krymu. V některých obcích byla jednořadová zástavba, tak zvaný „řadový typ“. Centrum obce většinou tvořily kostel nebo modlitební dům, škola a budova vesnické správy. Tak to bylo ve vesnicích Alexandrovka, Bohemka a Čechohrad.

Obrázek 5. Alois Suchánek

Hřbitov buď ležel mimo vesnici, jako například v Bohemce nebo Taboře, nebo byl v centru vesnice hned za kostelem, například v Alexandrovce a Čechohradě. Zde u kostela také většinou bylo sídlo kněze. Aleksandrovka a Bohemka byly centry okresních správ a kromě toho se v nich nacházely ještě další úřady. Mohli tyto úřady zastupovat i Češi, tak např. v roce 1912 v Bohemské volosti staršinou (předsedou) byl Josef Šouba a předsedou bohémského vesnického úřadu byl Josef Procházka.⁸⁵ Například obyvatel Alexandrovky Josef Adámek v roce 1893 otevřel stánek a od 1. ledna 1893 dostal povolení k otevření krčmy.⁸⁶

První přistěhovalci na Krymu žili v obydlích zanechaných krymskými Tatary, ale jejich stav byl špatný, proto vzápětí začali stavět vlastní domy. V Čechohradě museli první osadníci na začátku žít v zemljankách. Ve stepích Krymu byl dostatek hlíny a z ní se vyráběly nepálené cihly, tak zvaný „kolyb“ (směs hlíny, slámy, trávy a vepřových štětín). Hlína se používala i pro spojování cihel a také k „mazání“ podlah. První podlahy z prken se v českých domech začaly objevovat ve třicátých letech 20. století. Základním

⁸³ Laptěv, J.N. Krymští Češi z kulturně-etnografického hlediska (1861-1920). Češi na Krymu. Studie z historie a kultury. Simferopol, 2005, s. 39.

⁸⁴ SA ARK, fond R-1532, soupis 3, věc 4, s. 34.

⁸⁵ SA ARK, fond 27, soupis 1, věc 11504, s. 6.

⁸⁶ Laptěv, J.N. Krymští Češi z kulturně-etnografického hlediska (1861-1920). Češi na Krymu. Studie z historie a kultury. Simferopol, 2005, s. 39.

materiálem pro střechy byla sláma, od 80. let 19. století se začaly užívat jako krytina tašky.⁸⁷

Strop se dělal z dřevěných desek. Seshora se prkna mazaly směsí hlíny se slámou a zezdola tato konstrukce byla upevněna dubovými trámy. Strop vlastně sloužil jako podlaha půdy, kde se ve velkých nádobách uschovávalo obilí, masné výrobky a ostatní zásoby.

Domy byly postaveny podél ulice a byly oploceny menším plotem. Většinou k domu býval přistavěn i chlév a další hospodářská stavení. Bylo vyčleněné oplocené místo pro drůbež a prasata. Statek ještě zahrnoval nevelký dvůr, zahradu a sklep a studnu, nezbytné pro každé hospodářství.

Domy krymských Čechů se skládaly z předsíně, jizby (obývacího pokoje) a komory. V předsíni byla pec, na níž se vařilo, a ještě jedna „chlebová“ pec, v níž se pekl pouze chléb. V předsíni byl žebřík vedoucí na půdu. V komoře se uschovávaly některé potraviny, oděv a menší hospodářské náčiní. Je třeba říct, že i přes to, že si starší lidé pamatují název „jizba“, však běžně už místo něj používají výraz nový, jako „pokoj“ či většinou „sál“.

Od dvacátých let 20. století k domům začaly přistavovat prostorné letní verandy, předsíně a kuchyně. Při stavbách obývacích pokojů a ložnic se počítalo s počtem členů rodiny. Všechno bylo postaveno pod jednou střechou a místnosti byly propojeny.⁸⁸

Národní identita se uchovala především v jídle a ve způsobu stravování. Důraz byl kladen na moučná jídla. Vařily se knedlíky – nekynuté knedlíky se plnily marmeládou, tvarohem a polévaly se máslem, malé knedlíčky z kyselého těsta se podávaly s omáčkou a se zelím jako příloha k masu. Hospodyně vyráběly domácí nudle a různé pečivo, jako housky, koláče a všemožné obřadní pečivo. Buchty, koláče, štrúdlý a jiné druhy pečiva se pekly na každý svátek.

Podstatu jídelníčku tvořila mléčná a masitá jídla. Vyráběla se smetana, tvaroh a sýr. Z vepřového masa během zabijaček se dělaly salámy, klobásy apod. Hodně se jedla zelenina a ovoce z vlastních zahrádek. Dnes se česká kuchyně uplatňuje hlavně během různých svátků, ale i v běžné domácnosti se dodnes vaří česká jídla.

⁸⁷ Laptěv, J.N. Krymští Češi z kulturně-etnografického hlediska (1861-1920). Češi na Krymu. Studie z historie a kultury. Simferopol, 2005, s. 39.

⁸⁸ tamtéž, s. 41.

Co se týká oděvu krymských a novgorodkovských Čechů, tak etnické specifikum není zjištěno. Pravděpodobně je tomu tak proto, že čeští emigranti pocházeli z vyspělých českých regionů, kde se již běžně používal městský styl oblékání.⁸⁹ Nasvědčují tomu i nejstarší dochované fotografie.

Česká národní specifika se především zachovala v oblasti nemateriální kultury. Některé svátky a obřady u krymských a novgorodkovských Čechů se slaví dodnes, jiné prošly určitými změnami a na některé se zapomnělo úplně. Ze svátků si národní ráz zachovaly den sv. Mikuláše, Vánoce, částečně Velikonoce a svátek úrody – dožínky. Na oslavu Mikuláše v posledních letech přijíždějí děti ze všech českých vesnic do Simferopolu. V Novgorodkovce tato oslava probíhá v kostele. Dřív po vesnicích chodili v kostýmech čerta, anděla a Mikuláše, ale teď už ne. Na Vánoce již několik let krymští Češi jezdí na Jaltu, kde v místním kostele probíhá sváteční mše, a zpívají se tradiční vánoční koledy. Novgorodkovští Češi mají možnost navštěvovat vánoční a velikonoční mše v místním kostele. Na Velikonoce se barví vajíčka a pečou se buchty. Nutno podotknout, že jak krymští, tak i novgorodkovští Češi slaví jak katolické Vánoce a Velikonoce, tak i pravoslavní, dokonce se peče tradiční pravoslavní obřadové pečivo. Každý rok v jedné z českých vesnic se oslavuje svátek úrody – dožínky. Součástí oslav je farmářský trh.

Nedůležitějším prvkem nemateriální kultury a významným faktorem pro národní identifikaci je folklor. Lze zobecnit, že díky lidovým písničkám, pořekadlům, modlitbám a církevním zpěvům, které nejstarší krajané umějí nazpaměť, je dnes čeština, a především její stará podoba ve zkoumaných komunitách, zakonzervována a zatím zachována. Tyto žánry jsou zejména u starší generace dodnes živé a lze je při různých příležitostech slyšet. Ukázky některých písniček jsou uvedeny v Příloze 6.

⁸⁹ Laptěv, J.N. Krymští Češi z kulturně-etnografického hlediska (1861-1920). Češi na Krymu. Studie z historie a kultury. Simferopol, 2005, s. 42.

5. JAZYKOVÁ SITUACE A SOUČASNÝ STAV JAZYKA

Za účelem zmapování a snahy o detailnější popis stavu českého jazyka v bývalých českých koloniích na Krymu a v Novgorodkovce jsem během návštěv těchto vesnic v roce 2011 a dalších letech pořizoval audionahrávky. Částečně jsem také vycházel z jazykových biografií, které jsem získal během terénního výzkumu v rámci grantového projektu VG099 „Výzkum české krajanské komunity na jihu Ukrajiny“, který byl uskutečněn v letech 2012 a 2013. Mluvčí pro můj výzkum jsem vybíral jen podle toho, zda byli ochotni a schopni mluvit bez ostychu.

Vycházím z hypotézy, založené na autopsii, že krajané si uchovali znalost mluvené češtiny, ovšem slovem i písmem ovládá český jazyk pouze nejstarší generace, pro niž čeština je mateřským jazykem. Řada z nich ještě měla možnost navštěvovat výuku češtiny v českých školách a zažila náboženské obřady v češtině, zatímco mladší generace se česky naučila pouze doma v rodině.

Musím poznamenat, že již řadu let Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky ve spolupráci s Ministerstvem zahraničních věcí realizuje Program podpory českého kulturního dědictví v zahraničí. Hlavním cílem tohoto programu je šíření a udržování českého jazyka a kultury. Krajanský vzdělávací program zahrnuje semestrální stipendijní pobyt na českých vysokých školách, každoroční čtyřtýdenní kurz českého jazyka pro krajany a vysílání učitelů k českým krajanským komunitám v zahraničí.

5. 1. Metodologie

Pro účel popisu jazyka českých krajanů jsem z celkového počtu 21 nahraných respondentů použil výběr pěti nahrávek s celkovou délkou cca 3 hodiny. Jedná se o nahrávky dvou lidí z vesnice Lobanovo (bývalá Bohemka), dvou lidí z Novgorodkovky a jedné osoby ze Simferopolu. Volba staršího pokolení byla dána snahou zachytit dle možností češtinu maximálně nedotčenou řečovými zkušenostmi mimo popisovanou českou komunitu. V budoucnu plánuji pokračovat v popisu této jazykové komunity na Krymu a ve vesnici Novgorodkovka a završit ten výzkum velkou prací se systematickým popisem řečového chování jejích příslušníků. Rozsah materiálu vzhledem k rozsahu diplomové

práci umožňuje použít jen menší výběr. Cílem je vlastně provést předběžný výzkum a spíše nastínit současnou jazykovou situaci a popsat klíčové aspekty současného stavu českého jazyka v této komunitě. Tento předběžný výzkum poslouží jako vodítko pro stanovení struktury celkového výzkumu.

Při nahrávání všech respondentů jsem použil metodu polořízeného rozhovoru na základě připraveného dotazníku (viz Příloha 5), který obsahoval 23 dotazů týkajících se základní informace (věk, vzdělání, aj.), jazykové biografie (ovládání češtiny, používání češtiny v různých životních situacích, kde se naučili česky jazyk, aj.) a otázky kulturně-etnografického rázu. Nahrávání bylo otevřené. Během rozhovoru byly pokládány doplňující dotazy, které vedly k získání větší jazykové informace a umožnili rozvinout rozhovor tak, aby respondenti mluvili bez zásahu výzkumníka.

Všechny dotazované jsou ženy ve věku nad 60 let. Všechny pět mluvčích ovládají český a ruský jazyk a nepochybně jsou ovlivněny pasivní ukrajinštinou. Dvě z nich měly výuku češtiny ve škole, ostatní se naučily češtině doma. Tři z dotazovaných uvedly mateřským jazykem český jazyk a dvě respondentky – češtinu a ruštinu, ale přitom prvním jazykem komunikace u nich byla čeština (v rodině se mluvilo výhradně česky).

Nahrané projevy byly přepsány a zakódovány. Výběr z těchto přepsaných nahrávek je uveden v Příloze 6.

5. 2. Vývoj a současný stav jazykové situace

Podle některých archivních zdrojů mnozí z prvních přistěhovalci neuměli žádný další jazyk kromě českého.⁹⁰ Často docházelo k nepochopení nebo k takzvané mezijazykové enantiosepii. V Pamětech Antona a Josefa Neprašových čteme: „Když Rus kupř. říkal: da, da (česky ano, ano), tak si Čech myslel, že mu Rus něco dá“⁹¹

Například ve vesnici Bohemka podle starousedlíků jazykem komunikace mezi Čechy byla čeština, ruštinu používali mimo obec anebo v komunikaci s představiteli jiných etnik, kteří bydleli v jejich nebo okolních vesnicích, a pro vedení úřední dokumentace. Stejná situace byla i v dalších vesnicích. Ve škole výuka probíhala ve spisovné češtině,

⁹⁰ SA ARK, fond 27, soupis 1, věc 7506, s. 9, 27-34.

⁹¹ Paměti Antona a Josefa Neprašových. Simferopol, 1999.

učitelé často pocházeli přímo z českého území.⁹² Tato situace se změnila ve 30. letech, kdy byla škola uzavřena, a veškeré kontakty s Československem, které byly navázané ve 20. letech, byly přerušeny.⁹³

Český jazyk hrál po několik generací pro české přestěhovalce mimořádnou roli nejvýraznějšího prvku národní identity vedle školy především v náboženství, sloužil jako viditelné potvrzení jejich identity. Ve třicátých letech 20. století ve vesnicích byly zrušeny modlitebny, a proto veškeré církevní obřady Češi museli vykonávat samostatně.⁹⁴ Takto byla díky společnému římskokatolickému vyznání čeština uchována v modlitbách a církevních zpěvech, které jsou zachované také v psané podobě.

Analýza materiálu shromážděného během terénního výzkumu (zde vycházím ze svých zkušeností během výzkumu a zároveň hodnotím na základě údajů od většího počtu respondentů) ukazuje, že dobrou znalost češtiny si uchovali obyvatelé ve věku nad 70 let, pro většinu z nich český jazyk je mateřským a prvním jazykem mluvené komunikace. V psaném projevu, až na několik výjimek, používají vesměs ruštinu. Psanou podobu češtiny ovládají především nejstarší představitelé této komunity (nad 80 let), kteří absolvovali výuku češtiny ve škole.

Generace v rozmezí 50 až 70 let mluví česky hůře a češtinu používá většinou pro komunikaci v rodině, občas výhradně s rodiči či se staršími rodáky. Psát česky neumějí, někteří respondenti uvádí, že by česky něco napsat mohli, avšak jedná se o něco, co se naučili nazpaměť v dětství.

Čeští krajané ve věkovém rozmezí od 30 do 50 let češtině ještě sice rozumějí, ale už ji skoro nemluví. Mladší generace buď česky neumí vůbec, anebo jen trochu díky tomu, že navštěvuje nedělní kurzy češtiny ve spolku.

Předběžně lze zobecnit, že dnes je čeština, především její stará podoba, zakonzervována v lidových písničkách, pořekadlech, modlitbách a církevních zpěvech, které starší krajané umějí nazpaměť téměř bezchybně a také je mají zapsané (tyto záznamy jsou ze 40. a 50. let 20. století). Tyto žánry jsou zachované díky starší generaci dodnes a lze je při různých příležitostech slyšet.

⁹² SA ARK, fond 26, soupis 2, věc 2617.

⁹³ SA ARK, fond R-1532, soupis 1, věc 2, s. 21.

⁹⁴ SA ARK, fond R-663, soupis 10, věc 180, 182.

Většina dotazovaných uvedla, že češtinu používají pro komunikaci v rodině, s kamarády a občas v kostele, avšak se to týká komunikace s vesničany, protože mše je sloužena v ruštině. Některé respondentky uvedly, že občas používají češtinu při četbě časopisu nebo knih a dokonce některé píšou dopisy v češtině (např. adresované bývalým učitelům, které tam působili).

Dalším parametrem důležitým pro současnou jazykovou situaci je národní identifikace příslušníků české komunity. České národní povědomí si udrželi zejména ti krajané, kteří žijí v relativně uzavřených komunitách, především na venkově v původních českých vesnicích. Jeho udržení je také velmi často vázáno na společně vyznávanou víru. Střední a mladší generace po odchodu do měst udržuje vztah k vlastní národnosti prostřednictvím rodinných vazeb a kontaktů s výchozí komunitou, pokud tyto kontakty slábnou, ztrácí se jak vědomí mateřského jazyka, tak zaniká vědomí etnického původu a takto se završuje asimilace.

Hodně českých krajanů s politováním hovoří o tom, že se čeština už skoro nepoužívá ani jako komunikační jazyk uvnitř krajské komunity a byli by rádi, kdyby nejmladší generace ovládla jazyk svých předků.

5. 3. Typické fonetické rysy výslovnosti

Analýza řeči vybraných respondentů a odchylek ve výslovnosti by měla ukázat, zda se ještě v jejich mluvě objevují nebo neobjevují nářeční jevy a do jaké míry je jejich český jazyk ovlivněn jazykem majoritním. Příklady jsou napsány kurzivou. V příkladech hláska, ve které sledujeme změny, je napsána velkým písmenem, ovšem v příkladech jsou zachované i jiné výslovnostní odchylky, např. pokud samohláska [Y] je vyslovena měkce, tak v přepisu zůstane [I]. Pro určení nářečních jevů jsem používal práci J. Běliče *Nástin české dialektologie* a *Český jazykový atlas*.

Zaznamenané nářeční jevy shodné s severovýchodočeskými nářečími:

- Byly zaznamenány případy zkracování vokálu [Í], např. *já vIm, jak byli svarby; na svých kvasnicIch*.
- Objevuje se labializovaná výslovnost souhlásky [V], např. *poUidám, měla jsem sepsanou; slepičí políUku; děUčata mi pečou; nádiUku maminka nám často dělala; a já řykám: „Ta já prUní, mně vzducha ne bude chvataty, já první*.

- Ojedinělé případy intervokálního oslabování, charakteristického pro severovýchodočeská nářečí, např. *nu i tady TAJ tu vesnici založili*.
- Vokalizace neslabičných předložek [V, Z] před konsonantem nebo konsonantickou skupinou, např. *jsem byla vE Čechách; tak Mikuláš tam je vE kostele; a potom zE Čech nám; vE Tachově jich je plno*. Tento jev charakteristický pro severovýchodočeské nářečí můžeme pozorovat v mluvě novgorodkovských obyvatel.
- Je dost rozšířená změna [Ý] v [EJ], zejména po ostrých sykavkách podobně jako v severovýchodočeských nářečích, např. *posEJpá se cukrem; ted' nám místo musEJ vydělit; no to zEJtra asi; děti přicházEJ; žádnEJ víc nevzpomíná; a je těžkEJ ten chleba jak cihla; to brEJle ztratila; von není von už živEJ; nu on není čistEJ Čech; kdy jim tu vEJslužku ponese; k rybě, k slanEJ rybě; a my bEJvalo s tou paní; hned se zakrEJvá; aby on teplíčkEJ byl; co novEJ kostel vystavěli; no to zEJtra asi; tam byl českEJ centr; Karel byl takovEJ krásnEJ; jo, u jednEJch, pak u druhých; strEJc; vosmdesát dva plnEJch*.
- Zánik hlásky [H] v zesilovací částici –hle, např. *no jo, když se takle scházíme; ještě svátky tam takle; už kdo taklenc dřív*. Jev je charakteristický pro severovýchodočeské nářečí.
- Docela pravidelná je lexikalizovaná změna [D] v [R] v kořeni svatb-, např., *to je svaRební; já jsem měla i svaRební, na svatbě jsme vždycky zpívali; svaRební, jen funusní tady nejsou; já vim, jak byli svaRby, já jsem vyrostla, říkám, na tych svaRbách*. Tento jev je také charakteristický pro severovýchodočeské nářečí.
- Občas se objevuje v slovesných tvarech 3. osoby plurálu koncovka –ou, a v menší míře –ej, a koncovka –aj není zaznamenána, např. *ted' že ž sejou; co tam verbujou; děti si žijou zvlášť; ted'ka nezastavujou; a pensi nedobavujou; ted' nám místo musej vyděli; a ty pampušky mně podcházej*.

Nelokalizované jevy nespisovné:

- Lexikalizovaná výslovnost souhlásky [R] místo [Ř], např. *stancija eště je poRad Bohemka, já jsem chodila štyRi roky; i poRád byla Bohemka; vona nikam nemohla jít štyRicet dní; tatínek přišel v štyRicet sedmým*.
- Zřídka se objevuje úžení vokálu [É], např. *slepičí políuku; Štědrý večír*. Jev lze s největší pravděpodobností označit za lexikalizovaný.

- Záměna ve výslovnosti souhlásek [Š] a [Č] v důsledku artikulační asimilace, např. *tam je lepČí v Čechách;; každá jak nejlepČí chtěla udělat; no už ted'ka je lepČí; já jsem chodila Štyri roky; a táta Štrnáctýho.*
- Uprostřed slova některé hlásky při rychlejší mluvě se vypouští anebo se vyslovují náznakově, např. *no, japak se to menuje; kerý už nemají na to třeba; nu a japak; zaroslej byl jako les.* Tento jev je dost rozšířený.
- Na začátku slova je souhláska [J] elidována, pozorujeme zde nářeční variantu výslovnosti, např. *stancija Eště je porad Bohemka; no, japak se to Menuje; posvícení to Menovali;* a v největším počtu případů tento jev je zaznamenán v přítomných tvarech slovesa *jít* a *být*, např. *já mám právo Dít k ním do kouta; i takhle vot De po vesnici; hned spát De; neřekla, jak Sme žili. Já Sem šla na pensi.*
- Ojedinělé případy lexikalizované výslovnosti, např. *nu jak, Dycky.*
- Hojně se vyskytuje protetické [V], např. *Vona se dřiv jmenovala Džadra., a pak Voni ji přejmenovali; a už ted' mně Voči; Vořechy; se Voptáš; my jim taky po česky Vodpovídáme; a maminka nám nepřišla na Voběd; Vosmdesát dva plnejch.* Zajímavé vyskytnutí protetického V můžeme pozorovat u názvu města Oděsa – *ve Vodese je, Voni do Odesy nechtěli.*
- Můžeme pozorovat ojedinělé odstranění pobočné slabiky přesmyknutím – *brali ŽLice i ty; a potom zas třeba ŽLicí.* Tento jev je rozšířen ve východních Čechách a také na jižní Moravě.

Jevy interferenční (vliv ruštiny, popřípadě ukrajinštiny):

- Typická je pro výslovnost respondentů palatalizace vokálu [E], např. *no to byla JekatĚrina; nu ted' nĚní nacional'nosť; nějaký mám problĚmy; nu z toho, z BohĚmky, z Bohémii, z Čech; ah, rĚcept; tatínek přišel v štyricet sĚdmým; bydlĚla vedle mě; já zĚtě mám... já zetě mám ruského.* Jev se nepochybně objevuje v důsledku interference.
- Vyskytuje se redukce vokálu [O], např. *pAtom máma; pAtom holánka taková; jo, Adborné.* Jev má zřetelně interferenční povahu.
- Výslovnost souhlásky [H] místo [G] v přejatých slovech, např. *Hazety čtu všecky s lupou;* a ruské názvy států SRN a NDR jsou ovlivněné ukrajinskou výslovností – *ve FRH byla mamina sestra, FRH to bylo víš, bylo HDR i FRH.* V případech *nu něHdy to bylo; ješče Hdy přijeli; něHdo ho s talířkem i unesl* nejspíš jde i interferenční vliv ukrajinštiny.

- Výslovnost ruských a českých toponym a jmen obyvatelských je většinou ovlivněno ruštinou, popřípadě ukrajinštinou, např. *i PoLáky, kdo chce; no to byla Jekatěrina, potom byl Nikolaj; do MelltopoLu; ale jak jsme s Ruskejma; a vona povida: z OdEsy; dvakrát do Zaporožja, jednou do Char'kova; Hrěki; přijde někdo k nám z Čěch; z Moravska... z Moravi, tam někde z Moravi*. Nebo se objevuje opačná interference, kdy se místo skupiny konsonantů ŠČ se objevuje ŠŤ, např. *ne, tam je ŠŤolkino, kdesi tam*.
- V některých případech odchylka ve výslovnosti souhlásky [Ř] je interferenčním jevem, např. *von umRel už*.
- Vyskytuje se skupina konsonantů [ŠČ] místo [ŠŤ], pravděpodobně se jedna o vliv ruského, případně ukrajinského, souhlásky [III], např. *iŠČe i Češku; a vona ŠČe jeŠČe nemluvila; jeŠČe hdy přijeli; učiliŠČě kultury*.
- Můžeme pozorovat palatalizaci konsonantu [N], např. *každy deŇ byl*.
- Výslovnost souhlásek [Š] a [Ž] je méně palatalizovaná než v češtině, a souhláska [Č] je měkčí, což je v souladu s ruskou výslovnostní normou.
- Koncovka instrumentálu sg. je ovlivněna ruštinou – *a sněžky se brall žlicej* (ložkoj).
- Dost často se vyskytuje interferenční výslovnost slov *český* a *česky*, např. *neučíme češský (jazyk); i tam byla ta češská škola; sestra u mě je po česky mluvíme; s rodičema jsme mluvili po česky; s dětma my i po česky mluvíme, i po rusky; jsme se ve škole učili po rusky*.

5. 4. Některé aspekty charakteristiky tvarosloví

1. V této podkapitole se budu věnovat krátkému popisu některých rysů charakteristických pro substantiva, adjektiva, slovesa, zájmena a číslovky. U substantiv jsou zaznamenány následující charakteristické koncovky pro severovýchodočeské nářečí, které se vyskytují ve mluvě dotazovaných.

V instrumentálu plurálu je nejběžnější koncovka *–ma*, např. *s ČechaMA po česky, s ruskejMA po rusky; ruskýMA bukvaMA... tyMA slovaMA; no my pečeme s jabkaMA; ve dvou s sestraMA; po česky, ale ruskejMA bukvaMA; a pak s tejMA jabkaMA; tak jsme se s tejMA babičkaMA; hodně i za stolaMA; mezi ruskejMA; s lideMA takhle českejMA; přijížděl s dětiMA, s nějakejMA; se svejMA dětMA*.

Objevuje se tvar nominativu plurálu mužského rodu neživotného místo nom. pl. m. živ., např. *že jsme Čechi; my jsme katoliki; jsou ted' Poláci oba dva*. Lze interpretovat též jako zanedbání alternací.

Setkáme se s ojedinělými případy vyskytnutí koncovky *-oj* u živ. a neživ maskulin v lokálu a dativu, např. *tak vona taky je v českým centroj; pod zeměj budete v bunkeroj; nu jen třeba (nosili) bratroj*. Tento jev je charakteristický pro severovýchodočeská nářečí.

U substantiv v genitivu singuláru maskulin neživotných typu *hrad*, která podle normy spisovné češtiny musí mít koncovku *-u* i přes častý výskyt vlivem ruštiny v mluvě respondentů nebyla zaznamenána koncovka *-a* (*z/do Čechohradu*).

2. V mluvě respondentů se u adjektiv v instrumentálu plurálu docela často vyskytuje koncovka *-ma*, např. *ruskejma, českějma, tejma babičkama, nějakejma*.

V genitivu a lokálu plurálu většinou se objevuje koncovka *-ejch*, která je příznačná pro původní nářečí, např. *v českějch, nějakejch, bez mužskejch, čechohradskejch, u starejch, plnejch*.

Přivlastňovací vztah se v mluvě dotazovaných vyjadřuje pomocí genitivní vazby, tak jak to je v ruštině. V případě, že by posesivní adjektivum objevilo, tak se skloňuje podle tvrdého vzoru, např. *mamina sestra; má dvojurodná sestra; Vovkina sestra; Ládi Dvořákovyho sestra; maminčiny a tatínkovy bratr a sestra; s maminoj strany prababička*.

3. Pro slovesa je charakteristická následující situace. Užívání slovesa *být* je ve shodě s rysy společné pro česká nářečí v užším smyslu. V 1. osobě singuláru se objevuje tvar *sem* ve funkci spony, stejně tak v minulém čase, např. *slepá sem ještě; sem Češka; no nepostoupila sem ani jednou; kmotřičku jsem měla v Kyjevě; no to, já sem byla ještě malá*.

V 2. os. sg. ve funkci spony se objevuje tvar *seš*, např. *já myslela, že ty seš učitel*. Jedná se však o ojedinělý případ.

Modální sloveso *moci* přítomného času má v 1. osobě singuláru tvar *můžu*, např. *tak já vám můžu dát celej; já chleba nemůžu z ní upíct; já jen po rozhovorám můžu vědět; můžu říct; jo, znám, já ti můžu tut; já v pátek nemůžu dít; no ale takhle pročíst můžu jich, aby vyprávět – nemůžu; a ve 3. osobě plurálu se vyskytuje tvar *můžou*, např. *jak bude dál, můžou dál říct; voni můžou jít; už můžou jezdit; ne všechny můžou vyžít*.*

V 3. osobě plurálu přítomného času se občas objevuje sestava koncovek *-ou* a *-ej*, např. *sejou, verbujou, žijou, nezastavujou, nedobavujou, musej, podcházej*.

4. U zájmen se objevují následující charakteristické rysy. Instrumentál plurálu osobního zájmena *oni, ony, ona* končí na *–ma – nima*, u zájmena *my* se ve všech případech objevuje koncovka *–mi – námi*, ostatní zájmena v instr. se neobjevují.

Vzácně se objevuje tvar *jech* pro akuzativ plurálu živ. – *i voni jech tam pozvali*, naopak hojně se pro akuz. pl. vyskytuje tvar *jich*, např. *já jich už ani nevím; i voni chodili jich tam učili; paní Jeva jich naučila; pak jich válíme válečkem; tak my jsme jich nikdy nejedli; ty si jich udělej sám.*

Stejně jako v severovýchodočeských nářečích v genitivu a lokálu singuláru u ukazovacího zájmena *ta* se vyskytuje tvar *tej*, např. *poslě tady tej vojny; syn žyje na tej ulici; žili na tej ulici; z tej hlavičky.* Stejně v genitivu a instrumentálu plurálu se opět objevuje shoda s odpovídajícím tvarem adjektiva, např. *z těch prvních; s tejsma jabkama.*

Vlivem ruštiny se pro posesivní zájmeno *jejich* užívá tvar *jichni* (nebo *jichnij*), např. *a jichni rodiče; nu táta jichnij.*

5. Pro všechny pády a druhy číslovek nemám doložené příklady, avšak můžu popsat charakteristické rysy, které se vyskytly u řadových číslovek. Počínaje dvaceti a dále se v souladu s ruskou deklinací řadových číslovek skloňuje jen poslední část víceslovné číslovky, např. *jo, dvacet třetího roku; vona byla čtyřicet sedmého roku; dvacet pátého děkabrja; v třicet sedmým; v padesát prvním; vosmset šedesát prvním roku, ted' (to) bylo sto padesát let už; v šedesát štvrtým; v tisíc vosmset šedesát čtvrtým; sedmého března čtyřicet devátého; dvacet třetího roku; v osmdesát třetím;*

Kromě toho se téměř ve všech řadových číslovkách vyskytuje nespisovná koncovka, např. *–ej* pro akuzativ a dativ, např. *vdycky na druhej deň; jde k babičce to k jednej, to k druhej*; koncovka *–ýho* pro genitiv, např. *nu máma byla šestnáctýho a táta štrnáctýho, vot, roku; takhle do jednyho šátku, a do druhýho na talíř*; koncovka *–ýmu* pro dativ, např. *pomahame jeden druhýmu*; koncovka *–ejch* pro genitiv a lokál pl. všech rodů, v *padesatejch nebo šedesatejch rokách; jo, u jednejch, pak u druhejch, pak u třetích.*

5. 5. Poznámky k slovtvorbě

Pojmenování rodiny je ve shodě se spisovnou češtinou a jsou tvořena pomoci sufixu *–ovi*, např. *Suchánkovi, Křehlíkovi, Krupičkovi, Dvořákovi.*

Stejně jak je tomu v severovýchodočeských nářečích, se vyskytuje adnominální forma příjmení v genitivu plurálu, např. *Dvořáků, Králíčků, Kolářů.*

Občas se vyskytuje formant *–pak*, např. *jakpak* nebo *japak*, *kdepak*, *copak*, *jakýpak*.

Pro stupňování adjektiv se užívá přípona *–ší*, nebo změněná *–čí*, např. *starší*, *nejstarší*, *mladší*, *lepší*, *lepčí*, *nejlepčí*, a přípony *–ější/-ejší*, např. *nejkrásnější*, *nejdobřejší*, *nejmilejší*.

Při tvoření hovorových variant se vyskytuje formant *–dle*, např. *tadydle*, *tudle*, *tydle*, *tadle*, *todle*, *tadleto*, *tadlety*, *takovádle*, *todleto*, *takovoudle*.

5. 6. Popis slovní zásoby

Základ mluvy příslušníků této jazykové komunity tvoří výrazy, které jsou shodné s českým jazykem, výrazy, které mohou být hláskově a tvarově změněné, a nářeční výrazy. V mluvě dotazovaných nářečních prvků nezůstalo hodně. Je však patrný velký vliv majoritního jazyka (ruštiny, popřípadě ukrajinštiny) na slovní zásobu v češtině.

Uvádím příklady výrazů odlišných hláskově či tvarově: *zejma* – *zima*, *strejc* – *strýc*, *svarba* – *svatba*, *porad* – *pořád*, *štyri* – *čtyři*, *Velkonoce* – *Velikonoce*, *polúka* – *polívka*, *vodkad'* – *odkud*, *vořechy* – *ořechy*, *vostali* – *zůstali*, *žlice* – *lžíce*, *děučata* – *děvčata*, *bejt* – *být*, *starej* – *starý*, *dýchat* – *dýchat*, *ješče* – *ještě*, *atd.*

Z nářečních výrazů zaznamenal jsem jen několik: *sesle* – *židle*, *šeredně* – *ošklivě*, *funus* – *pohřeb*, *kačena* – *kachna*, *hoch* – *chlapec*, *pucovat* – *čistit*. Tyto nářeční výrazy jsou příznačné pro severovýchodočeská nářečí, ale podle tak malého počtu se nedá přesněji určit výchozí nářeční oblast.

Nejvýraznější vliv na mluvu krajanů však má majoritní jazyk, tedy ruština, popřípadě ukrajinština. Vzhledem k tomu, že se slovní zásoba nemohla rozšiřovat z mateřského jazyka a pro nové jevy nebyly české výrazy, museli přijímat tato slova z majoritního jazyka. V některých případech jsou ruská nebo ukrajinská slova doplněna českým sufixem anebo prefixem.

Některá slova se adaptovala k českému hláskoslovnému a tvaroslovnému systému a úplně vytlačila česká slova, např. *urožaj* – *úroda*, *pozavčera* – *předevčírem*, *kartošky* – *brambory*, *kartošková kaše* – *bramborová kaše*, *kvarтира* – *byt*, *bukva* – *písmeno*, *palec* – *prst atd.*

Zaznamenal jsem synonymní užití obou slov z obou jazyků, českého a ruského, např. *zelí* – *kapusta*, *babička* – *bábuška*, *válka* – *vojna*, *boľnica* – *nemocnice*, *lotčik* – *letec*, *kopejki* – *peníze aj.*

Pro označení příbuzenských vztahů se ještě v některých případech používají pojmenování z obou jazyků, např. *neter' a plemjannica*, ale ve většině případů se už na české slovo zapomnělo, např. *dvojurodná sestra* místo *sestřenice*, *krjostnica* místo *kmotřenky*, výraz *nevěsta* se používá ve smyslu *snacha*, pokud někdo řekne *přátelé*, tak to znamená, že se jedná o *příbuzné*.

Pro označení osob ruské národnosti se používá adjektivum *Ruská* a *Ruský*, (velké *R* ve smyslu Rus, Ruska), např. ...*Tataři – kafé, Ruský – tancovali, a Ukrajinci – výšivky; máma u něho Češka, táta Ruskej; jak kdy, když Čech umře – po česky, a když Ruskej umře – po rusky; já zetě mám Ruského, má dcera má Ruského*.

Ve velkém se vyskytuje výpůjčka sloves z ruštiny, popřípadě ukrajinštiny, např. *vodblahodarit' – poděkovat, praznujeme – slavíme, zapisovali – natáčeli, vobživat – obydlovat, napečatat – vytisknout; nechvatá – nestačí; přepodávala – učila; spodobalo se – líbilo se*.

Kromě toho u nereflexivních ruských sloves se v české mluvě ztrácí reflexivní částice *se/si*, např. *no já ji ještě i pamatuju; nu může i smažit; ve škole jsme učili*.

Není však jasný vznik slova *pryps – káva*, které se vyskytuje jen v mluvě čechohradských Čechů a změny hlásky ve slově *písnička – písnička*.

Zajímavá je skupina česko-ruských homonym, kdy některá česká slova dostala nový význam, např. *neděle – týden, bazar – trh, držet – chovat, postupovat- hlásit se (na vysokou školu), starost' – staří, rozkažte – ukažte, vojna – válka, zapisovat – nahrávat, chata – dům, rodit se – narodit se atd.*

Pojmenování reálií, např. *sel'sovet – vesnický úřad, koljaska – kočárek, pasport – pas, buhalter – účetní, českej centr, automobil', tělěvizor atd.*

5. 7. Poznámky k syntaxi

Pro mě je důležité se podívat na to, jak majoritní jazyk (ruštiny nebo ukrajinština) ovlivňuje české syntaktické konstrukce. Tento vliv se projevuje v několika aspektech. Uvádím jen základní rysy, které se objevily v materiálech nahrávek.

V některých případech se používá syntaktická konstrukce, která kopíruje ruskou větnou vazbu, např. *ta, kdy jak* (rus. *kogda kak*); *vzala jsem koupila takovou* (rus. *ja vzjala i kupila takuju*); *o to svatby byli tak svatby* (rus. *vot byli svad'by, tak svad'by*); *v šedesatych*

to už stali tady (rus. v šestiděsátých oni už tady stáli); *já ž povídám, i tam bylo to* (rus. ja ž govorju, i tam eto bylo); *oj, daleko to je jít, až na kraj* (rus. oj, daleko idti, až na samyj konec); *nevím, co vona tam sbírá, razne dokumenty vsjaki* (rus. nje znaju, čto ona tam sobirajet, raznye dokumenty vsjakije); *oj, já už na to zapomněla všechna slova* (rus. oj, ja už ottuda pozabyla vsje slova); *nás tam chodí Čechů několik* (rus. nas tuda chodit něskoľko Čechov); *stavět bude tady se ve Simferopolu bude, teď už jakože peníze už máme* (rus. stroit' budut tut v Simfjropolje, sejčas už kak by deňgi est').

Docela často se vyskytuje ruská prepozice posle + genitiv, která odpovídá českému po + lokál, např. *až posle vojny ji přejmenovali* (češ. po válce); *a potom tam vystali voni posle toj války* (po té válce); *načali už jsme pracovat posle školy* (po škole).

Vlivem ruštiny převládá spojka *i*, např. *vona byla učitelka i vona předávala*; *Josef tam byl, syn, i Edik už byl tam, i já jsem tam byla*; *Cukr se nedává, posejpá se, i to, i peče se*; *večer babičky nás seberou i my se večer tam pomodlíme*; *tam dělají žyjou tam*; *salámy i syr jen kupovali aj*.

Použití ruské stupňovací spojky *daže* (dokonce), např. *a ceny každý měsíc (se) zdvihají, daže každou neděli*; *a v tom, v Alexandrovce, tak daže po domam chodili*.

Používání typických ruských vsuvek, které se dá považovat za slovní vycpávky – *vot, nu, voobšče* (zkratka), *koněšno* (ovšem) např. *vot, přijdem do kostela*; *Šeredně vidím, vot i teďka*; *vot buchty já už nepeču*; *a táta štrnáctýho, vot, roku*; *děučata mi pečou, vot, a já to už ne*; *nu zabijačka, to už je jak*; *nu tu jsme tak nezpívali*; *nu co třeba ještě něco tady je*; *tu jak i v Čechách, i tak i tady, i voobšče katoliki*; *a voobšče-to málo chodí*; *nu, co víme, to jo, koněšno*; *babička dělávala, no tatínek koněšno*; *nu, jitrnice, masáky, koněšno, jsme nadělali*.

Z ruštiny je také přijatá spojka *choť* (aspoň), např. *nu choť já i dostanu teďka*; *choť do kostela jdeme pomaličku, a jdeme*.

Ve vedlejších větách příčinných se vyskytuje spojka *bo* (protože), která se v mluvě objevila vlivem ukrajinštiny, např. *cukr ne se nedává tam, bo vono to bude tvrdý, vot*; *ke kmotřičce nebo ke kmotřičku, bo voni nám dávali kopějki*; *po rusky víc, bo jsme se ve škole učili po rusky*; *voni jich představili, bo voni byli jakýpak malinký domy*.

Na českou syntax má především vliv majoritní jazyk, projevuje se v některých změnách slovosledu, používání ruských spojek *i* a *daže*, a ve velké míře se vyskytují typické ruské vsuvky *vot, nu, voobšče, koněšno*.

ZÁVĚR

V diplomové práci jsem si kladl za cíl prezentovat problematiku českého osídlení na jihu Ukrajiny, zejména ve vesnici Novgorodkovka a na Krymu, popsat hlavně historii vzniku místní krajanské komunity, její rozvoj, současný stav a především popsat jazyk této české komunity.

Vycházel jsem z odborných prací věnovaných této problematice, ze studií v různých vědeckých a konferenčních sbornících a především z vlastních materiálů týkajících se života české krajanské komunity na Krymu a ve vesnici Novgorodkovka. Částečně jsem také vycházel z materiálů získaných během terénního výzkumu v rámci grantového projektu VG099 „Výzkum české krajanské komunity na jihu Ukrajiny“, který byl uskutečněn v letech 2012 až 2013.

Po prostudování všech zdrojů jsem dospěl k následujícím závěrům. Kolonisté, kteří v druhé polovině 19. století odešli z českých zemí a osídlili území tehdejší Tauridské gubernie na jihu carského Ruska, jsou představitelé sociálně-ekonomické emigrace.

Hlavní příčiny masové emigrace Čechů pokládáme následující: zbídačení malých českých zemědělců, přelidněnost některých oblastí, růst nezaměstnanosti, těžké životní podmínky a hlad postihující značnou část země.

Přesídlení Čechů probíhalo v několika vlnách. Však první doložené hromadné vystěhovalectví do Tauridské gubernie bylo spjato s ukončením Krymské války v roce 1856. Přesídlení Čechů vrcholilo v letech 1862 a 1863, kdy v Perekopském újezdě byly založeny 4 české kolonie: Alexandrovka, Bohemka (dnešní Lobanovo), Carekvič (dnes Puškino) a Tabor (dnešní Makarovka). V roce 1869 část z nich se přestěhovala na sever Tauridské gubernie, kde v Melitopolském újezdě založili obec Čechohrad (dnešní Novgorodkovka). Kromě toho početná česká komunita existovala v krymské vesnici Bijuk-Konrat (dnešní Bratskoje), kde je dodnes poměrně silná česká komunita.

V současné době krymští Češi jsou sjednocené Krymskou kulturně-osvětovou společností „Vltava“ a novgorodkovští Češi mají společnost „Čechohrad“. Na Krymu, kromě původních českých obcí, velká komunita existuje ve městě Simferopol.

Lokální bydlení, především na venkově, napomáhalo k zachování etnických specifíků jak v materiální oblasti, tak hlavně v oblasti mentální kultury – ve zvycích,

obřadech, v různých druzích lidové tvorby a umění, v náboženství a v neposlední řadě také toponomastice. To všechno přispívalo k zachování generační propojenosti.

Vzájemné ovlivnění kultur je možno pozorovat v prvcích tradiční kultury, obřadech, stravování, interiéru obydlí, architektuře, v celkové charakteristice životního stylu, ale především v ovlivnění mluvy této české jazykové komunity. Nepochybně však dlouhodobý pobyt v tomto cizím etnickém prostředí vede k nevyhnutelným procesům etnické asimilace a akulturace, jazyk předků už ztratil svou hlavní roli a na české tradice a obřady se také pomalu zapomíná.

V dobách, kdy v českých vesnicích nebyly faráři, veškeré náboženské obřady včetně křtin, svateb a pohřbů prováděly babičky v českém jazyce. Dodnes jsou zachovány zapsané modlitby skoro pro každý obřad.

Nedůležitějším prvkem nemateriální kultury a významným faktorem pro národní identifikaci je folklor. Lze zobecnit, že díky lidovým písničkám, pořekadlům, modlitbám a církevním zpěvům, které nejstarší krajané umějí nazpaměť, dnes je čeština, a především její stará podoba, zakonzervována a zatím zachována. Tyto žánry jsou zejména u starší generace dodnes živé a lze je při různých příležitostech slyšet.

Nehledě na to, že většina Čechů dnes deklaruje jako mateřský jazyk ruštinu, zájem o získání či prohloubení znalostí českého jazyka zůstává a projevuje jej především střední generace českých krajanů. Vedení Krymské kulturně-osvětové společnosti Čechů „Vltava“ a spolku „Čechohrad“ organizují pro své členy kurzy českého jazyka formou nedělní školy a také mají možnost navštívit měsíční kurzy pro české krajané na území České republiky, které každoročně organizuje Ministerstvo zahraničních věcí.

Analýza jazykové situace ukazuje, že nejlepší znalost češtiny si uchovali obyvatelé nad 70 let, pro většinu z nich český jazyk je mateřským a prvním jazykem mluvené komunikace. Generace v rozmezí 50 až 70 let mluví česky hůře a češtinu používá většinou pro komunikaci v rodině. Čeští krajané ve věkovém rozmezí od 30 do 50 let češtině ještě sice rozumějí, ale už česky skoro nemluví. A mladší generace buď česky neumí vůbec, anebo jen trochu díky tomu, že navštěvuje nedělní kurzy češtiny ve spolku.

Lze zobecnit, že dnes je čeština, hlavně její stará podoba, zachována díky starší generaci českých krajanů v lidových písničkách, pořekadlech, modlitbách a církevních

zpěvech. České národní povědomí si udrželi zejména ti krajané, kteří žijí především na venkově v původních českých vesnicích.

Pro mluvu vybraných mnou pro výzkum jazyka českých krajanů na Krymu a v Novgorodkovce dodnes jsou charakteristické některé jevy severovýchodočeských nářečí, z jehož území z největší pravděpodobnosti pocházeli čeští kolonisté. Tyto rysy jsou následující:

- zkracování vokálu [Í], např. *já vIm, jak byli svarby; na svých kvasnicIch*.
- labializovaná výslovnost souhlásky [V], např. *poUidám, měla jsem sepsanou; slepičí políUku; děUčata mi pečou; nádiUku maminka nám často dělala*.
- ojedinělé případy intervokálního oslabování, charakteristického pro severovýchodočeská nářečí, např. *nu i tady TAJ tu vesnici založili*.
- vokalizace neslabičných předložek [V, Z] před konsonantem nebo konsonantickou skupinou, např. *jsem byla vE Čechách; tak Mikuláš tam je vE kostele; a potom zE Čech nám; vE Tachově jich je plno*.
- je dost rozšířená změna [Ý] v [EJ], např. *a je těžkEJ ten chleba jak cihla; to brEJle ztratila; von není von už živEJ; nu on není čistEJ Čech; kdy jim tu vEJslužku poneseš; k rybě, k slanEJ rybě; a my bEJvalo s tou paní; hned se zakrEJvá; aby on teplíčkEJ byl; co novEJ kostel vystavěli; jo, u jednEJch, pak u druhých; strEJc; vosmdesát dva plnEJch*.
- zánik souhlásky [H] v zesilovací částici –hle, např. *no jo, když se takle scházíme; ještě svátky tam takle; už kdo taklenc dřív*.
- docela pravidelná je lexikalizovaná změna [D] v [R], např., *to je svaRební; já jsem měla i svaRební, na svatbě jsme vždycky zpívali; svaRební, jen funusní tady nejsou; já vim, jak byli svaRby, já jsem vyrostla, říkám, na tych svaRbách*.
- občas se objevuje v slovesných tvarech 3. osoby plurálu koncovka –ou, a v menší míře –ej, a koncovka –aj není zaznamenána, např. *ted' že ž sejou; co tam verbujou; děti si žijou zvlášť; ted'ka nezastavujou; a pensi nedobavujou; ted' nám místo musej vyděli; a ty pampušky mně podcházej*.

Výslovnost ruských a českých toponym a jmen obyvatelských je většinou ovlivněna ruštinou, popřípadě ukrajinštinou, např. *i Poľáky, kdo chce; no to byla Jekatěrina, potom byl Nikolaj; do MelltopoLu; kdesi tam; ale jak jsme s Ruskejma; a vona povida; dvakrát do Zaporožja, jednou do Char'kova; Hrěki; přijde někdo k nám z Čěch*.

Je patrný vliv majoritního jazyka na hláskový systém. Vyskytuje se skupina konsonantů [ŠČ] místo [ŠŤ], vlivem ruské, případně ukrajinské, souhlásky [И], např. *iŠČe i Češku; a vona ŠČe jeŠČe nemluvila; jeŠČe hdy přijeli; učiliŠČe kultury; čeŠČina*. Můžeme pozorovat palatalizaci konsonantu [N], např. *každy deŇ byl*. Výslovnost souhlásek [Š] a [Ž] je méně palatalizovaná než v češtině, a souhláska [Č] je měkčí, což je v souladu s ruskou výslovnostní normou. A vyskytuje se redukce vokálu [O], např. *pAtom máma; pAtom holánka taková; jo, Adborné*.

U substantiv jsou zaznamenány charakteristické koncovky pro severovýchodočeské nářečí. V instrumentálu plurálu je nejběžnější koncovka *–ma*, např. *s Čechama po česky, s ruskejma po rusky; ruskýma bukvama... tyma slovama; no my pečeme s jabkama; ve dvou s sestrama aj*. Objevuje se tvar nominativu plurálu maskulin neživotných místo nom. pl. živ., např. *že jsme Čechi; my jsme katoliki; jsou ted' Poláci oba dva*. A můžeme se setkat s ojedinělými případy vyskytnutí koncovky *–oj* u živ. a neživ maskulin v lokálu a dativu, např. *tak vona taky je v českým centroj; pod zeměj budete v bunkeroj; nu jen třeba (nosili) bratroj*.

Ve slovtvorbě pojmenování rodiny je ve shodě se spisovnou češtinou a jsou tvořena pomocí sufixu *–ovi*, např. *Suchánkovi, Křehlíkovi, Krupičkovi, Dvořákovi*. A stejně jako v severovýchodočeských nářečích, se vyskytuje adnominální forma příjmení v genitivu plurálu, např. *Dvořáků, Králíčků, Kolářů*.

Na slovní zásobu má velký vliv ruština, mnohem méně ukrajinština. Některá slova se adaptovala k českému hláskoslovnému a tvaroslovnému systému a úplně vytlačila česká slova, např. *urožaj – úroda, pozavčera – předevečírem, kartošky – brambory* atd. Užívají se i česká a ruská slova zároveň, např. *zelí – kapusta, babička – bábuška, válka – vojna*. Hojně se vyskytují výpůjčky sloves z ruštiny, popřípadě ukrajinštiny, např. *vodblahodariť – poděkovat, praznujeme – slavíme, zapisovali – natáčeli, vobžívat – obydlovat, spodobalo se – líbilo se aj*.

Jsou zaznamenány výskyty výrazů odlišných hláskově či tvarově: *zejma – zima, strejc – strýc, svarba – svatba aj*; nářeční výrazy: *sesle – židle, hoch – chlapec, šeredně – ošklivě, funus – pohřeb aj*; případy česko-ruských homonym, např. *neděle – týden, držet – chovat, starost' – staří aj*.

V syntaxi se vyskytuje používání konstrukcí, které kopírují ruskou větnou vazbu, např. *o to svatby byl tak svatby; v šedesatych to už stali tady; já ž povídám, i tam bylo to*;

tak my už jsme se takhle v tym kostele; oj, daleko to je jít, až na kraj; to je má... japak se nazývá vona?; nevím, co vona tam sbírá, razne dokumenty vsjaki, u starejch vona takhle víc po vesnici; já nevím jak se ted' ani jmenuje; oj, já už na to zapomněla všechna slova.

Docela často se vyskytuje ruská předložka *poslě* + genitiv, např. *až poslě vojny ji přejmenovali; načali už jsme pracovat poslě školy*. Vlivem ruštiny převládá spojka také *i*, např. *vona byla učitelka i vona předávala; Josef tam byl, syn, i Edik už byl tam, i já jsem tam byla; salámy i syr jen kupovalI aj.*

Používání typických ruských vsuvek, které se dá považovat za slovní vycpávky – *vot, nu, voobšče* (zkratka), *koněšno* (ovšem) např. *vot, přijdem do kostela; šeredně vidím, vot i ted'ka; vot buchty já už nepeču; nu tu jsme tak nezpívali; nu co třeba ještě něco tady je; a voobšče-to málo chodí; nu, co víme, to jo, koněšno; nu, jitrnice, masáky, koněšno, jsme nadělali*. Z ruštiny je také přijatá spojka *choť*, např. *nu choť já i dostanu ted'ka; choť do kostela jdeme pomaličku, a jdeme*.

Vliv majoritního jazyka této jazykové komunity – ruštiny popřípadě ukrajinštiny, na český jazyk je velice patrný. Tento vliv se projevuje ve všech jazykových rovinách, nejvíce ale v rovině lexikální. Protože komunita delší dobu se vyvíjela relativně uzavřeně a vliv spisovné češtiny nebyl velký, proto jsou dodnes dochované archaické prvky severovýchodočeských nářečí.

V práci jsem se snažil podat všestranný a podle možností podrobnější rozbor vývoje této jazykové komunity a popsat některé aspekty mluvy českých krajanů na Krymu a v Novgorodkovce, avšak je tu nepochybně prostor pro další bádání, které v budoucnu plánuji uskutečnit.

BIBLIOGRAFIE

- Bělič, J.: Nástin české dialektologie, Praha, Státní pedagogické nakladatelství, 1972
- Ден, Н.В. Крым. М.,Л.,1930, 103 с.
- Český jazykový atlas <http://cja.ujc.cas.cz/cja.html>
- Dluhošová, H. Vystěhovalectví na Ukrajinu. Češi v cizině. Ústav pro etnografii a folkloristiku AV ČR v Praze, 1996, s. 48 - 66
- Чехи Крыма. Трудовой потенциал и его использование. Симферополь: Таврия-Плюс, 2001, 32 с.
- Havránek, B., Jedlička, A. Stručná mluvnice česká, Praha, 1998
- Итоги Всесоюзной переписи населения 1979 г. Т. IV, кн. 1 - 3. Распределение населения СССР и союзных республик. Национальный состав населения, М., 1983 г.
- Laptev, J.N. Krymští Češi z kulturně-etnografického hlediska (1861-1920). Češi na Krymu. Studie z historie a kultury. Simferopol, 2005, s. 37-52
- Лица Тавриды. Народы: Альбом. Симферополь, 2013, 400 с.
- Licenberger, O.A. Římskokatolická církev na Krymu a katoličtí Češi. Češi na Krymu. Studie z historie a kultury. Simferopol, 2005, s. 53-71
- Национальный состав населения СССР. По данным Всесоюзной переписи населения, 1989 года. М., 1991 г.
- Національний склад населення АРК та його мовні ознаки. За даними всеукраїнського перепису населення 2001 року. Сімферополь: Державний комітет статистики України. Головне управління статистики в АРК, 2003, 367 с.
- Немцы России. Населенные пункты и места поселения: энциклопедический словарь. Составитель В.Ф. Дизендорф. Москва, 2006;
<http://wolgadeutsche.net/diesendorf/Ortslexikon.pdf>
- Никольский, П. А. Население Крыма. Симферополь, 1929
- Paměti Antona a Josefa Neprašových, 1990, Simferopol
- Песчаный, О., Волинські чехи, Пам'ятки України, N16, 1993

Пукиш, В. Чехи Северного Кавказа. Годы и судьбы: 1868-2010. Ростов-на-Дону, Медиа-Полис, 2010, 368 с.

Статистический очерк Таврической губернии. Под ред. Ф.Н. Андриевского. Список населенных пунктов Таврической губернии. Выпуск IV. Перекопский уезд. Симферополь, 1915

Státní archiv Autonomní republiky Krym (SA ARK), fond 26, soupis 1, věc 24575

SA ARK, fond 26, soupis 1, věc 24512

SA ARK, fond 26, soupis 1, věc 24626

SA ARK, fond 26, soupis 2, věc 1540

SA ARK, fond 26, soupis 2, věc 2617

SA ARK, fond 27, soupis 1, věc 7506

SA ARK, fond 27, soupis 1, věc 11504

SA ARK, fond 73, soupis 1, věc 15

SA ARK, fond 381, soupis 44, věc 20647

SA ARK, fond R-20, soupis 10, věc 208

SA ARK, fond R-663, soupis 1, věc 2

SA ARK, fond R-663, soupis 1, věc 1349

SA ARK, fond R-663, soupis 10, věc 180

SA ARK, fond R-663, soupis 10, věc 182

SA ARK, fond R-1532, soupis 1, věc 2

SA ARK, fond R-1532, soupis 3, věc 4

SA ARK, fond R-2308, soupis 1, věc 4

Státní archiv Oděské oblasti (SA OO) fond 6, soupis 4, věc 21586

Суханек, А. Языковая ситуация в чешских поселениях в Крыму. Русская филология, 24. Тарту, 2013, стр. 388 – 391

Суханек, А.В., Язык крымских чехов: изменение языковой ситуации в течение 150 лет. Україна-Чехія: історія та сьогодення, Одеса, 2012, с. 202 - 210

Таврическая губерния. Первая всеобщая перепись населения Российской империи, 1897 г. - СПб.: Изд-е Центрального стат. комитета Министерства Внутренних дел, 1904. - Т. 41. - 309 с.

Vaculík, J. České menšiny v Evropě a ve světě. Praha, 2009, 320 s.

Valášková, N. Češi v Rusku. Češi v cizině. Ústav pro etnografii a folkloristiku AV ČR v Praze, 1996, s. 26 - 47

Вернер, К. А. Памятная книжка Таврической губернии. Симферополь, 1889

Volkova, S. Česká emigrace na Krym a zakládání kolonií ve druhé polovině 19. Století. Češi na Krymu. Studie z historie a kultury. Simferopol, 2005, s. 7-36

Волкова С.А. Чехи на півдні України (друга половина ХІХ - перша третина ХХ століття). За ред. А.А. Непомнящего. Сімферополь, Антіква, 2006. - 160 арк.

Всесоюзная перепись населения 1926 года: Крымская АССР [в 3-х кн.]. - М.: ЦСУ СССР, 1929. - [кн 3] Отд. 3 . Население по семейному состоянию, полу, возрасту и народности. - 43 с.

www.mzv.cz